

University of Groningen

Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland

Sijtsma, F.J.; Hoogendoorn, drs. P.; Hoogstra, drs. G.J.; Pen, drs. C.-J.; Pellenbarg, P.H.; Duiverman, Sytse

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2002

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Sijtsma, F. J., Hoogendoorn, D. P., Hoogstra, D. G. J., Pen, D. C.-J., Pellenbarg, P. H., & Duiverman, S. (2002). *Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland*. s.n.

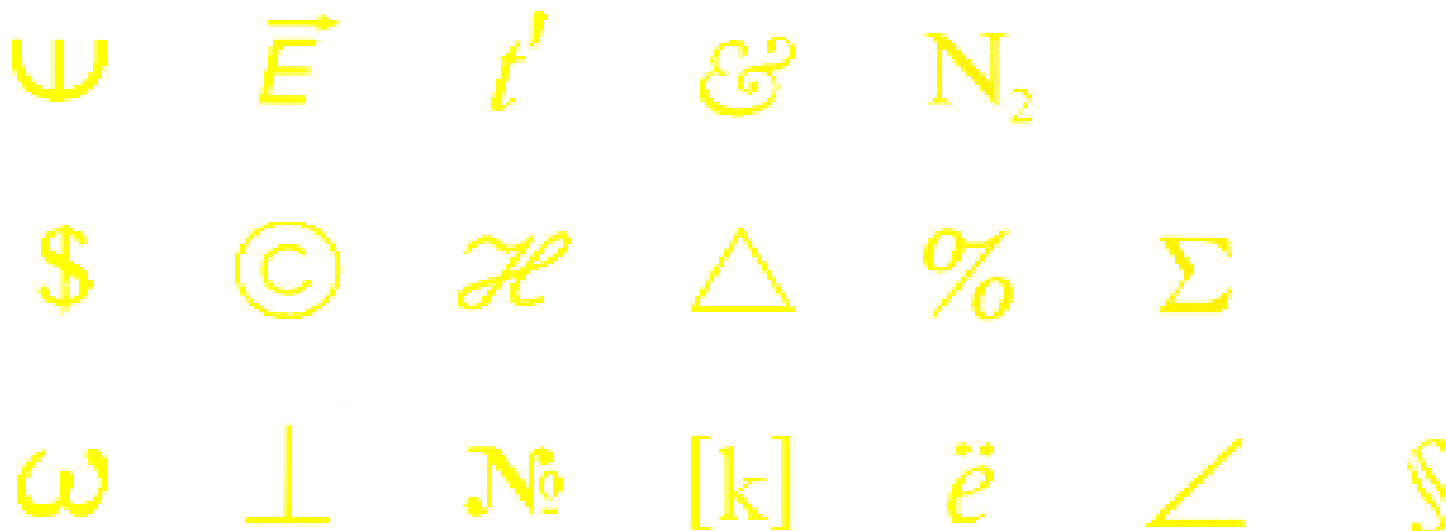
Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

**UITGIFTE VAN
BEDRIJVEN-
TERREINEN
OP HET FRIESE
PLATTELAND**

Drs. Frans J. Sijtsma
Drs. Pieter Hogendoorn
Drs. Gerke J. Hoogstra
Drs. Cees-Jan Pen
Prof. dr. Piet H. Pellenbarg
m.m.v. Sytse Duiverman

EC 126

2002

**UITGIFTE
VAN
BEDRIJVENTERREINEN
OP HET
FRIESE PLATTELAND**

**Drs. Frans J. Sijtsma
Drs. Pieter Hogendoorn
Drs. Gerke J. Hoogstra
Drs. Cees-Jan Pen
Prof. dr. Piet H. Pellenbarg**

**m.m.v.
Sytse Duiverman**

EC 126

2002

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Uitgifte Van Bedrijventerreinen Op Het Friese Platteland,
Frans J. Sijtsma, Pieter Hogendoorn, Gerke J. Hoogstra, Cees-Jan Pen, Piet H.
Pellenbarg m.m.v. Sytse Duiverman

Groningen: Wetenschapswinkel voor Economie (Publicaties van de
Wetenschapswinkel voor Economie EC 126)

- Met lit. opgave

ISBN 90-5803-024-5

NUGI 681

Copyright 2002 Wetenschapswinkel voor Economie, Rijksuniversiteit Groningen,
Groningen

Niets in deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door
middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced in any form, by
print or photoprint, microfilm or any other means, without written permission by the
publishers.

Druk: Universiteitsdrukkerij Rijksuniversiteit Groningen

Voorwoord

Het onderzoek "Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland" is uitgevoerd in de periode januari-mei 2002. Een team van onderzoekers van de Rijksuniversiteit Groningen heeft aan het rapport gewerkt. Dagelijkse projectleiding en de algehele redactie over het hele rapport was in handen van Drs. Frans Sijtsma van de Economische Faculteit van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij heeft ook hoofdstuk 2 geschreven. Voor het beschikbaar maken van de (handgeschreven) specificatie van het IBIS bestand heeft hij hierbij ondersteuning gehad van student-assistent Sytse Duiverman. Hoofdstuk 3 is primair geschreven door drs. Gerke Hoogstra, promovendus bij de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen. Drs. Pieter Hogendoorn van Duintop Advies is primair auteur van Hoofdstuk 4. Drs. Cees-Jan Pen (inmiddels gepromoveerd aan de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen) was nauw betrokken bij het tot stand komen van de opzet voor het onderzoek en is primair auteur van het deel over de gemeentelijke visie in het Bijlagen rapport. Algehele projectleiding was in handen van Prof. dr. Piet Pellenbarg, hoogleraar Economische Geografie aan de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen.

Het onderzoek is begeleid door een begeleidingscommissie die een belangrijke inhoudelijke inbreng heeft gehad. In de begeleidingscommissie zaten:

- Piet Boomsma van de Kamer van Koophandel Friesland,
- Nienk Hoepman van de Provincie Fryslân,
- Frans Kleijssen (voorzitter) van de Provincie Fryslân,
- Jan Sijtsma namens de Vereniging van Friese Gemeenten,
- Meile Tamminga van de Provincie Fryslân,
- Piet Vellinga van Doarp en Bedriuw Fryslân.

Groningen, Juni 2002.
FJS

Inhoudsopgave

<u>VOORWOORD</u>	<u>III</u>
<u>SAMENVATTING</u>	<u>VII</u>
<u>HOOFDSTUK 1 INLEIDING EN DOEL</u>	<u>1</u>
<u>HOOFDSTUK 2: SAMENSTELLING GROEI BEDRIJVENTERREINEN</u>	<u>5</u>
<u>HOOFDSTUK 3 BEDRIJVENTERREINEN EN WERKGELEGENHEID.....</u>	<u>13</u>
<u>HOOFDSTUK 4 HET ONDERNEMERS PERSPECTIEF</u>	<u>23</u>
<u>LITERATUUR.....</u>	<u>29</u>
<u>BIJLAGEN.....</u>	<u>31</u>

Samenvatting

Aanleiding voor dit onderzoek

De aanleiding voor dit onderzoek is dat de uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland in de periode 1994-2000 sterk is toegenomen, terwijl het provinciale ruimtelijk beleid beoogde op het platteland terughoudend te zijn met de uitgifte. De cijfers over uitgifte van bedrijventerreinen (uit het Basisdocument Evaluatie Streekplan (Gedeputeerde Staten van Fryslân, 2001a) zijn weergegeven in tabel S-1. De tabel laat zien dat het beleid qua absolute uitgiftecijfers wel is geslaagd in haar opgave om ruimtelijk te concentreren volgens de kernen hiërarchie, maar dat de bedrijventerreinuitgifte relatief gezien het sterkst is gestegen op het platteland.

Tabel S-1 Bedrijventerreinuitgifte in Fryslân 1990-1999

Uitgegeven bedrijventerreinen 1990-1999							
	Uitgegeven tot aan 1-1-90		Uitgegeven tot aan 1-1-00		Uitgifte 90-99		Groei 90-99
	abs (ha)	%	abs (ha)	%	abs (ha)	%	
Stedelijke centra	751,9	52%	1160	50%	408,1	47%	54%
Regionale centra	438,0	30%	698,7	30%	260,7	30%	60%
Plattelandskernen	258,8	18%	451,8	20%	193,0	22%	75%
Totaal Fryslân	1448,7	100%	2310,5	100%	861,8	100%	59%

Bron: IBIS, uit Gedeputeerde Staten van Fryslân, 2001a

De provincie Fryslân heeft daarom de Rijksuniversiteit Groningen gevraagd onderzoek te doen naar de achterliggende dynamiek van de bedrijventerreinuitgifte in plattelandskernen in de jaren negentig en naar het functioneren van het 'kernen en centra'-beleid voor wat betreft de uitgifte van bedrijventerreinen.

Hoofdvragen

Het hoofdrapport van dit onderzoek is gericht op het beantwoorden van drie hoofdvragen:

I Hoe is de groei van de uitgifte aan bedrijventerreinen op het Friese platteland samengesteld (Hoofdstuk 2)?

II Wat is de samenhang van de uitgifte met werkgelegenheidsontwikkelingen (Hoofdstuk 3)?

III Wat zijn de motieven van ondernemers om te verhuizen (Hoofdstuk 4)?

In het bijlagen-rapport komen de motieven en achtergronden van het gemeentelijk beleid aan de orde en de inzichten uit een workshop over de uitkomsten van dit onderzoek.

Conclusies vraag I: Hoe is de uitgifte samengesteld? (hoofdstuk 2)

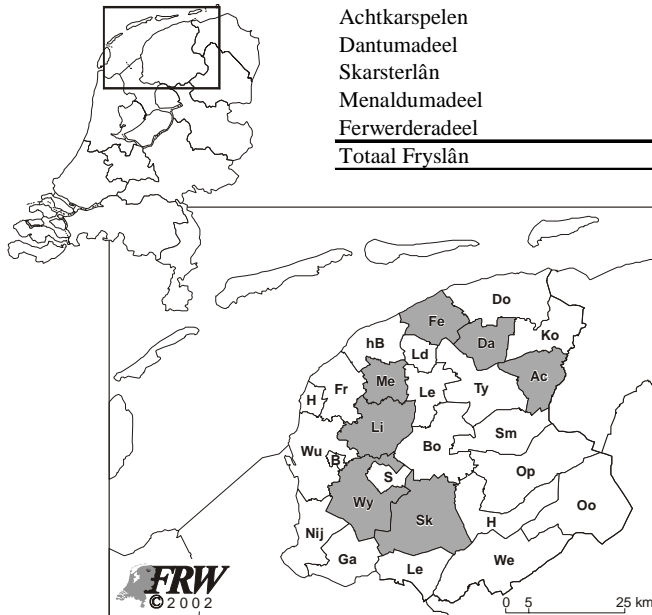
1.1 De groei van bedrijventerreinuitgifte in plattelandskernen is sterk geconcentreerd

Uit een analyse van de uitgiftegegevens blijkt dat de uitgifte sterk is geconcentreerd. In de IBIS-database staan 25 gemeenten vermeld waar uitgiftes hebben plaatsgevonden of hadden kunnen plaatsvinden. Maar liefst 65% van de uitgifte aan terreinen bij plattelandskernen is echter gedaan in slechts 7 gemeenten.

Onderstaande tabel laat zien welke gemeenten dat zijn en hoeveel zij hebben uitgegeven, terwijl de kaart laat zien waar de gemeentes liggen.

Tabel S.2 en kaart: Top 7 van gemeenten qua uitgifte van terreinen in plattelandskernen

Gemeente	Uitgegeven bedrijfterrein 90-00		
	abs (ha)	% v. totaal	% cumm'tief
Wymbritseradiel	33,27	15%	15%
Littenseradiel	25,57	12%	27%
Achtkarspelen	20,23	9%	36%
Dantumadeel	18,45	9%	45%
Skarsterlân	18,21	8%	53%
Menaldumadeel	12,81	6%	59%
Ferwerderadeel	12,79	6%	65%
Totaal Fryslân	216,84	100%	100%

Top 7 gemeenten
(terrein uitgifte in plattelandskernen, 1990-2000)

Van deze zeven gemeenten blijken er vijf gemeenten te zijn die geen regionaal centrum hebben (Achtkarspelen en Skarsterlân wel). Deze vijf gemeenten hadden dus *binnen hun gemeentegrenzen* geen mogelijkheid om uitgiftes te concentreren in een regionaal centrum.

Ook op het niveau van individuele kernen blijkt dat er een sterke concentratie is van de uitgifte. De Top 10 van kernen neemt 50% van de groei van de plattelandskernen voor hun rekening (1994-2000).

Bij de kernen kan ook een onderscheid gemaakt worden naar speciale categorieën van plattelandskernen binnen het ruimtelijk-economisch beleid. Recreatiekernen (13 kernen) zijn verantwoordelijk voor 28% van de uitgifte in 1994-2000, werkgelegenheidskernen (Dronrijp, Stiens en Marrum) voor 12%, en kernen met oude terreinen / c.q. (in 1994) nog bestaande plancapaciteit (Akkrum, Hallum, Kootstertille en Veenwouden) voor 19%.

1.2 De kernenhierarchie functioneert wel enigszins, maar vooral voor grote kavels

Analyse laat zien dat voor verschillende aspecten van de uitgifte de kernenhierarchie wel enigszins functioneert.

Dit blijkt bijvoorbeeld uit het aandeel van bedrijven die zich op een terrein vestigen en van *binnen de eigen gemeente* komt. Bij stedelijke centra is dit het kleinst (49%), bij regionale centra wat groter (62%) en bij plattelandskernen het grootst (73%).

Als we inzoomen op die binnengemeentelijke uitgiftes dan blijkt verder dat bij de uitgiftes op het platteland relatief veel sprake is van *uitbreidingen*¹ bij de bestaande

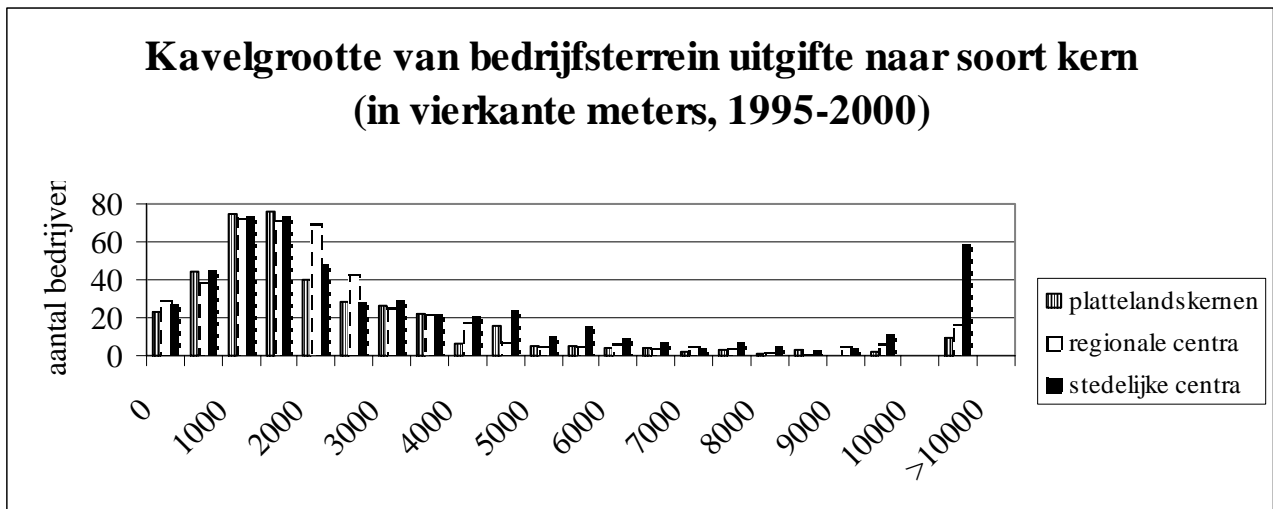
¹ In vergelijking met verplaatsingen.

bedrijven (34%). Voor regionale centra ligt dit op 26% en voor stedelijke centra op 20% (Topjaar 1999).

Kijken we naar de *vestiging van nieuwe bedrijven* dan blijken stedelijke centra in het jaar 1999 veel aan nieuwe bedrijven te hebben uitgegeven (50 uitgiftes; tegen 16 in regionale centra en 11 in plattelandskernen). In 2000 was dit verschil echter veel minder geprononceerd.

Deze gegevens zijn qua ordening van de kernen conform verwachting en conform doel bij een kernenhierarchie. De verschillen zijn echter niet heel scherp.

Een echt scherp verschil binnen de kernenhierarchie blijkt er te bestaan bij de kavelgrootte. Uitgiftes boven 1 hectare vinden vooral plaats bij stedelijke centra. Bij plattelandskernen heel weinig en bij regionale centra al meer (zie figuur S-1: de laatste drie staafjes, geheel rechts geven het aantal uitgiftes groter dan 10.000 m² (1 hectare) aan.).

Figuur S-1 Kavelgrootte naar soort kern

Dat dit een belangrijk gegeven is mag verder blijken uit de totale omvang van de uitgifte die ermee gemoeid is. De groei van de uitgifte van stedelijke centra (over 1990-2000 ruim 400 hectare, zie hierboven) is voor meer dan 40% het gevolg van uitgifte van grote kavels.

Conclusies vraag II: Wat is samenhang uitgifte met werkgelegenheids groei (hoofdstuk3)

II.1 Steeds meer werkgelegenheid op bedrijventerreinen

Er is in Friesland in de periode 1994-2000 een structurele verschuiving opgetreden: een groter aandeel van de werkgelegenheid zit nu op bedrijventerreinen. In 6 jaar is het percentage werkgelegenheid op terreinen gegroeid van 26,8% naar 29,1%. Dit lijkt misschien niet zo'n grote verschuiving, maar om dit tot stand te brengen moest de werkgelegenheid op bedrijventerreinen relatief sterk groeien: terwijl de terreinen in

2000 zoals gezegd 29% van de werkgelegenheidsomvang hadden, hadden ze in 1994-2000 maar liefst 45% van de groei.

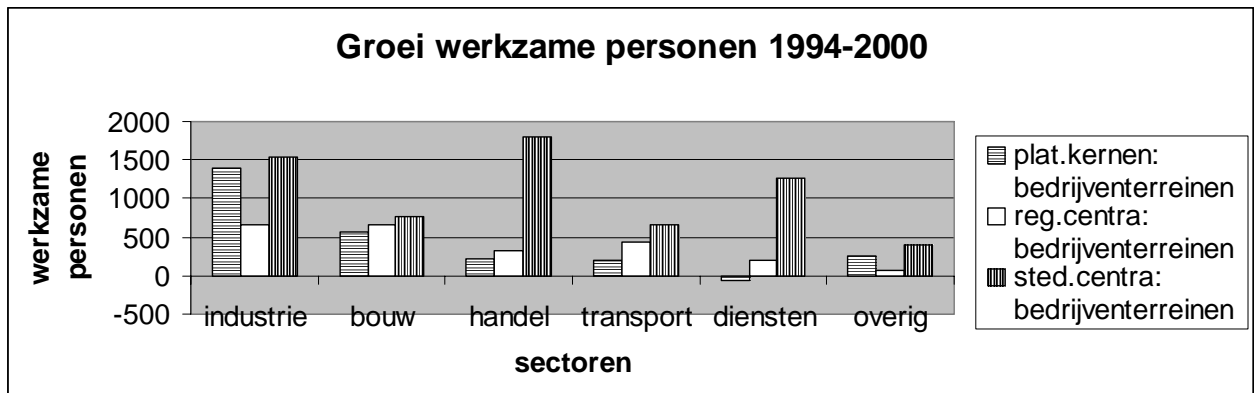
II.2 Het ruimtelijk beeld qua werk vergelijkbaar met beeld qua uitgifte

In grote lijnen bevestigt het ruimtelijke beeld van de werkgelegenheidsontwikkeling die van de uitgifte ontwikkeling. De Top 7 van gemeenten qua uitgifte overlapt sterk met de Top 7 qua werkgelegenheidsgroei en ook de kernen met de meeste uitgiftes overlappen sterk met de kernen met de hoogste werkgelegenheidsgroei.

II.3 Industrie en bouw doen het goed op plattelandsterreinen

We kunnen de werkgelegenheidsgroei op bedrijventerreinen ook per sector bekijken (zie figuur S-2). Voor een goed begrip van het volgende is het van belang te weten dat de werkgelegenheidsstructuur op bedrijventerreinen in Fryslân voor 50% bestaat uit industrie, voor 15% uit bouw en voor 15% uit handel en reparatie.

De bedrijfstakken die veel ruimte vragen doen het relatief goed op de bedrijfsterreinen van het platteland. De werkgelegenheidsgroei op plattelandsterreinen is vooral veroorzaakt door de sectoren industrie en bouw. Qua absolute omvang kan deze groei zich meten met de groei van deze sectoren in stedelijke centra. De groei op terreinen bij stedelijke centra omvat opmerkelijk veel handel en diensten².

Figuur S-2 Groei werkzame personen op bedrijventerreinen naar type kern

Conclusies vraag III: Motieven van ondernemers (hoofdstuk 4)

III.1 Omvang en privé domineren verhuismotieven.

Verhuizende ondernemers in Fryslân hebben als belangrijkste verhuisreden het accommoderen van de omvang van hun bedrijf (41%) of privé-redenen (25%). Motieven als bereikbaarheid en ligging blijken veel minder belangrijk dan men wellicht zou verwachten.

Privé-redenen zijn sterk oververtegenwoordigd bij verhuizingen op het platteland. Dit houdt ook verband met de omvang van de onderneming. Gemiddeld genomen blijkt dat hoe hoger in de kernhiërarchie de plaats waar een bedrijf naar toe verhuisd, hoe groter het bedrijf. Op het platteland gaat het bij verplaatsingen vooral om kleine bedrijven.

² Bij diensten moeten we ons realiseren dat het hier gaat om werkzame personen, waar je in de dienstensector al snel veel van hebt met weinig ruimtebeslag.

III.2 Bij het grootste deel van de bedrijfsverplaatsingen is sprake van "kleine stapjes vooruit".

Bij een analyse van de het pand vanwaar en waarnaar men verhuisd bleek dat er logischerwijs veel vanuit een werk aan of bij huis situatie wordt verhuisd. Opvallend genoeg werd daar echter ook weer veel naar toe verhuisd. Bij de waarderingen die ondernemers gaven aan hun oude en nieuwe vestigingsplaats en aan hun oude en nieuwe pand bleek dat de waardering voor het nieuwe pand hoger ligt dan de waardering van de plaats. Beide dingen ondersteunen dat bij verhuizingen (en dus ook bij uitgiftes) ondernemers vaak "kleine stapjes" vooruit maken.

Tenslotte

In het onderzoek is met behulp van persoonlijke interviews van gemeentelijke beleidsambtenaren verkennende wijze getracht meer inzicht te krijgen in de motieven en achtergronden van het gemeentelijke uitgifte beleid. Daarnaast is een workshop gehouden met mensen met veel kennis van zaken over het ruimtelijk economisch beleid en ontwikkelingen. De gehanteerde onderzoeksmethodiek bij de interviews en workshop maakt dat de status van de uitkomsten anders is dan de antwoorden op de hoofdvragen I tot en met III. De resultaten zijn daarom weergegeven in een Bijlagerapport. Ter stimulering van de beleidsdiscussie worden in deze samenvatting enkele belangrijke elementen uit dit Bijlagenrapport gegeven.

T.1 Gemeenten willen bedrijven binnen hun eigen grenzen houden

Uit de interviews bleek op verschillende plaatsen dat het gemeentelijk beleid er sterk op gericht is om bedrijven en werkgelegenheid binnen hun gemeentegrenzen te houden. Het goed functioneren van regionale centra veronderstelt echter dat gemeenten over die grenzen heen denken.

T.2 Gemeenten lijken meer te faciliteren dan te kanaliseren

De overheersende indruk die uit de interviews is verkregen is dat gemeenten vooral bezig zijn met het faciliteren van bedrijven in hun ontwikkeling. De optie van het kanaliseren van ruimtelijk-economische ontwikkelingen blijkt in de praktijk weinig aan de orde.

T.3 Meer begrip maar ook nieuwe vragen

Op de workshop die over de uitkomsten is gehouden bleek dat door de in dit rapport uitgevoerde analyse de sterke groei van de uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland veel beter begrepen wordt. De groei is daardoor goed te verklaren: ze is sterk geconcentreerd in een aantal gemeenten en er is bijvoorbeeld veel groei op natte terreinen bij recreatiekernen. Vanuit die optiek kan men een zekere tevredenheid op het gevoerde ruimtelijk beleid terug kijken.

Tegelijkertijd bleek op de workshop dat er verwondering blijft over de (onverwachte) schaal en omvang van de ruimtelijke ontwikkeling. Er werden in dit verband een aantal constatering gedaan die vragen oproepen ten aanzien van het huidige en toekomstige beleid. Zo blijkt de concrete lokale vraag nogal ruimtebehoevend te worden. Waar er vroeger "standaard" meestal sprake was van 1 of 2 hectare is dat nu vaak 4 of 6 hectare. Daarnaast staat de schaal van enkele ontwikkelingen niet meer in verhouding tot de omvang van de kern. Tenslotte is de "standaard" maatvoering van bedrijfsgebouwen landschappelijk steeds moeilijker in te passen.

Hoofdstuk 1 Inleiding en doel

1.1 Inleiding

De provincie Fryslân heeft in 2001 het vigerende streekplan uit 1994 geëvalueerd (Gedeputeerde Staten van Fryslân, 2001a en b). Deze evaluatie geeft een aanzet voor het ontwikkelen van een nieuw ruimtelijk (economisch) beleid. Wat betreft de planning van bedrijventerreinen laat de evaluatie zien dat het provinciale beleid misschien niet heeft geleid tot de gewenste ontwikkelingen. Net als vele andere provincies (Noord-Brabant is hierom het meest bekend) poogt de provincie Fryslân het eigen karakter van plattelandskernen te behouden. Hiervoor is een beleid ontwikkeld, waarbij de bedrijventerreinontwikkeling wordt geconcentreerd in de stedelijke centra (Drachten, Harlingen, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek) en in de regionale centra (Balk, Bolsward, Buitenpost, Burgum/Sumar, Dokkum, Franeker, Gorredijk, Grou, Joure, Kollum, Lemmer, Makkum, Oosterwolde, St. Annaparochie, Surhuisterveen, Wolvega en Workum). Alleen onder strikte voorwaarden kunnen dergelijke ontwikkelingen plaatsvinden in plattelandskernen. Het gaat volgens het Streekplan (p.80) om individuele bedrijfsvestigingen waarbij sprake moet zijn van een concrete vraag en die verder moet passen binnen de plaatselijke verhoudingen.

In het algemeen kunnen we vaststellen dat het overheidsbeleid t.a.v. bedrijventerreinen wordt ingegeven enerzijds door de wens ruimtelijk-economische ontwikkelingen te *kanaliseren*, waarbij de uitgifte van terreinen (oftewel regulering van het aanbod van bedrijventerreinen) als instrument in de ruimtelijke ordening wordt aangewend. Zo wordt in het huidige streekplan (Provinciale Staten van Friesland, 1994) voorgestaan op een versterking van de bestaande ruimtelijk-economische structuur, door naar gelang een kern lager in de stedelijke hiërarchie zit zwaardere eisen aan de ontwikkeling van bedrijventerreinen te stellen. Anderzijds gaat het bij het beleid ten aanzien van bedrijventerreinen simpelweg om het *faciliteren* van economische groei. Met de uitgifte van bedrijventerreinen moet worden voorzien in de vraag die vanuit het bedrijfsleven voor deze vestigingslocaties bestaat.

De cijfers over uitgifte van bedrijventerreinen uit het Basisdocument Evaluatie Streekplan (Gedeputeerde Staten van Fryslân, 2001a) zijn weergegeven in tabel 1.1. De tabel laat zien dat het beleid qua absolute uitgiftecijfers er wel in is geslaagd om groei sterker te concentreren in kernen die hoger in de hiërarchie staan. Echter de bedrijventerreinuitgifte is relatief gezien het sterkst gestegen op het platteland.

Tabel 1.1: Bedrijventerreinuitgifte in Fryslân 1990-1999

	Uitgegeven tot aan 1-1-90		Uitgegeven tot aan 1-1-00		Uitgifte 90-99		Groei 90-99
	abs (ha)	%	abs (ha)	%	abs (ha)	%	
Stedelijke centra	751,9	52%	1160	50%	408,1	47%	54%
Regionale centra	438,0	30%	698,7	30%	260,7	30%	60%
Plattelandskernen	258,8	18%	451,8	20%	193,0	22%	75%
Totaal Fryslân	1448,7	100%	2310,5	100%	861,8	100%	59%

Bron: IBIS, uit Gedeputeerde Staten van Fryslân, 2001a

Het voorgaande was voor de provincie Fryslân aanleiding om door de Rijksuniversiteit Groningen onderzoek te laten doen naar de achterliggende dynamiek van de bedrijventerreinuitgifte in plattelandskernen in de jaren negentig en het functioneren van het 'kernen en stedelijke centra'-beleid voor wat betreft de uitgifte van bedrijventerreinen (zie Gedeputeerde Staten van Fryslân, 2001b).

1.2 Centrale onderzoeksvraag en deelvragen

De centrale vraag in dit onderzoek is: Hoe is de (relatief) sterke groei van de bedrijventerreinuitgifte op het Friese platteland samengesteld en wat zijn belangrijke factoren die vanuit de ondernemers en vanuit het gemeentelijk beleid deze groei verklaren?

Deze centrale vraag valt uiteen in drie groepen van deelvragen (acht in totaal) die in overleg met de provincie Fryslân bij de start van het onderzoek zijn opgesteld.

I Hoe is de groei van de uitgifte aan bedrijventerreinen samengesteld en wat is de samenhang met werkgelegenheidsontwikkelingen (Hoofdstuk 2 en 3)? Van te voren gespecificeerde deelvragen waren:

I.1 Hoe is de groei van bedrijventerreinen geografisch gezien verspreid en ligt hier een mogelijke relatie met de omvang van de plattelandskern, dan wel met de aan- of afwezigheid van de economische kernzones in de nabijheid?

I.2 Welk type bedrijvigheid heeft zich sinds 1994 op bedrijventerreinen (> 1 hectare) bij de plattelandskernen gevestigd?

II Wat zijn de motieven van ondernemers om te verhuizen (Hoofdstuk 4)? Van te voren gespecificeerde deelvragen waren:

II.1 Welke bedrijfsstrategieën en vestigingsmotieven liggen hieraan ten grondslag en waar komen die bedrijven vandaan?

III Wat zijn de motieven en achtergronden van het gemeentelijke uitgifte beleid (Bijlagenrapport)? Van te voren gespecificeerde deelvragen waren:

III.1 Wat is de inrichting van die terreinen (ligging, uitstraling, typologie, etc.)?

III.2 Wat is er terecht gekomen van de stappenbenadering t.b.v. bedrijfsvestigingen in plattelandskernen in het Streekplan? Hoe sturen gemeenten bij bedrijventerreinplanning?

III.3 Wat is de te verwachten dynamiek, mede op grond waarvan een *indicatie* van toekomstige ruimteclaims kan worden gegeven?

III.4 Zijn er gemeentelijke samenwerkingsverbanden aan te wijzen, die al dan niet succesvol zijn geweest in de gezamenlijke opvang voor de vraag naar bedrijfsruimte?

III.5 Wat is de expertise van beleidsmakers (en politici) bij plattelandsgemeenten op het gebied van de sturing van de planning van bedrijventerreinen?

Tijdens het onderzoek zijn hier vragen bijgekomen en andere bleken minder relevant of moeilijker te beantwoorden dan aanvankelijk gedacht. Daarom zijn met name de hierboven geformuleerde *deelvragen* niet direct herkenbaar in de structuur van de afzonderlijke hoofdstukken.

Het primaire doel van deze studie is inventariseren en analyseren van een historische ontwikkeling. Het doen van beleidsaanbevelingen is bewust vermeden. Met het rapport hoopt het onderzoeksteam goede informatie aan te hebben gedragen voor de discussie over het toekomstige ruimtelijk-economisch beleid.

Hoofdstuk 2: Samenstelling groei bedrijventerreinen in plattelandskernen

2.1 Startpunt van de analyse

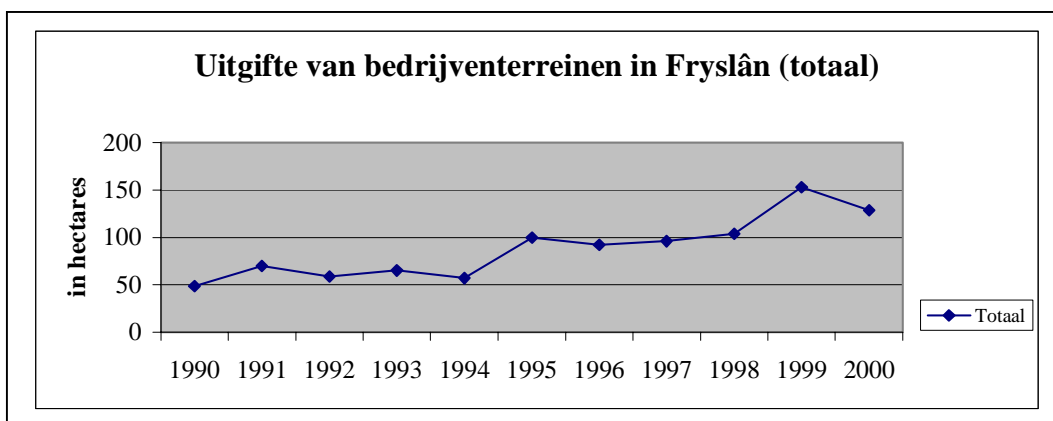
In dit hoofdstuk proberen we beter zicht te krijgen op de samenstelling van de groei van de bedrijventerreinen in Fryslân en dan met name op de groei in de plattelandskernen. Dit betekent echter niet dat de analyse zich volledig zal beperken tot data over de plattelandskernen: veel gegevens krijgen pas goed betekenis als ze worden vergeleken met de ontwikkelingen in de regionale en stedelijke centra.

In dit onderzoek wordt gewerkt met door de provincie aangeleverde gegevens uit het IBIS (Integraal Bedrijventerreinen Informatie Systeem). Deze gegevens wijken licht af van de gegevens die in de streekplan evaluatie zijn gepresenteerd (zie Hoofdstuk 1). De belangrijkste reden voor de afwijking is dat in onderhavig onderzoek ook de gegevens over 2000 zijn meegenomen.

2.2 De ontwikkeling in de tijd

Breuk in uitgifte sinds 1994

Figuur 2.1 laat de ontwikkeling van de uitgifte van bedrijventerreinen door de tijd zien. Uit de figuur blijkt duidelijk dat sinds het actueel worden van het Streekplan in 1994 er een breuk in de groei van de uitgifte heeft plaatsgevonden. In de ramingen voor het Streekplan werd uitgegaan van een groei van 50 hectare per jaar. Sinds 1994 is de jaarlijkse uitgifte echter veel groter geweest, met een piek in 1999 van zelfs 150 hectare in één jaar³.

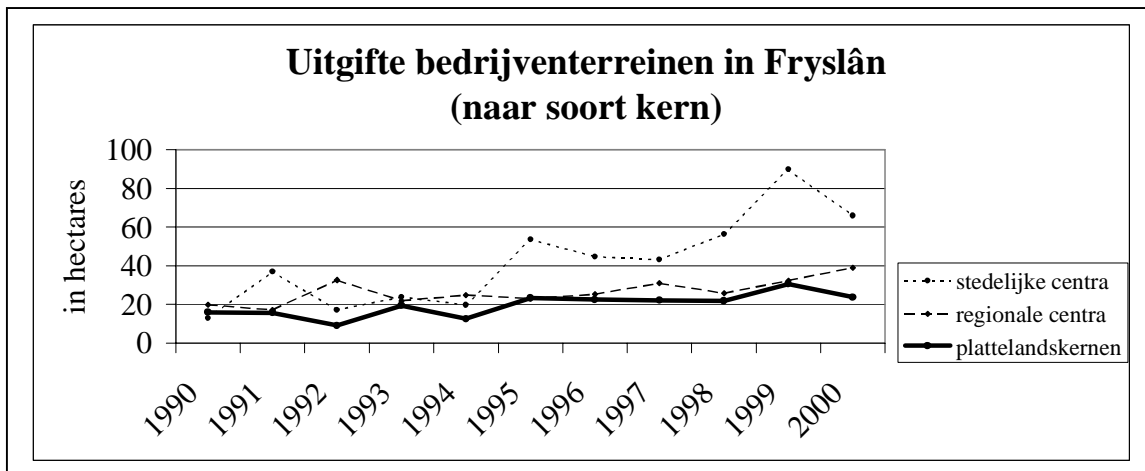

Figuur 2.1: De ontwikkeling van de uitgifte van bedrijventerreinen in Fryslân in de periode 1990 tot en met 2000. (Bron: IBIS)

³ In de eindfase van dit onderzoek werd bekend dat de uitgifte in 2001 in Fryslân 80 hectare is geweest. Deze gegevens konden niet meer verder worden geanalyseerd.

Groei van uitgifte in alle soorten kernen zichtbaar

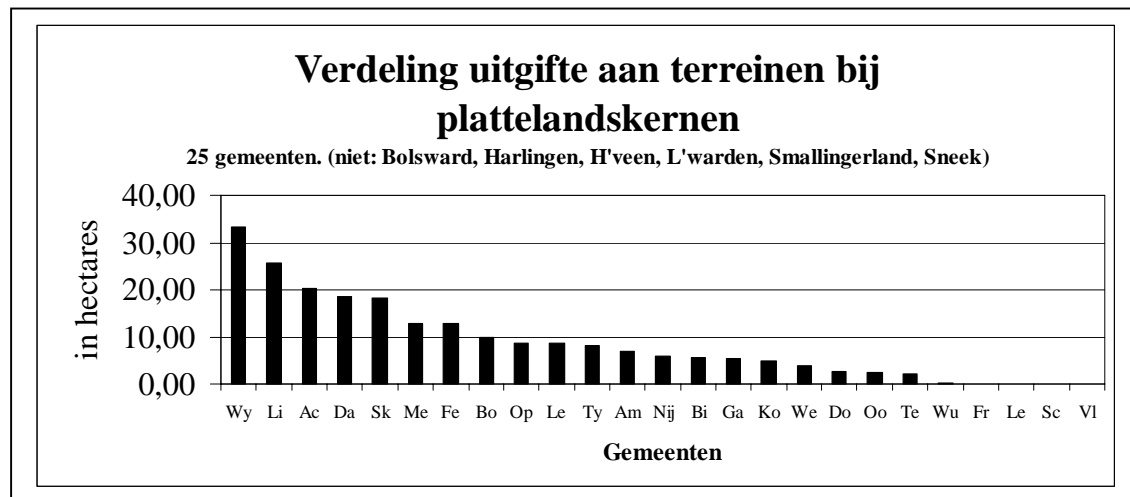
Figuur 2.2 laat de ontwikkeling in de tijd zien uitgesplitst naar stedelijke en regionale centra en plattelandskernen. De figuur laat duidelijk zien dat de uitgifte in stedelijke centra absoluut de uitgifte in andere kernen en centra overstijgt. Bij alle soorten kernen is een behoorlijke absolute groei van de uitgifte zichtbaar.

Figuur 2.2: Bedrijventerrein uitgifte in Fryslân, in de periode 1990-2000, naar soort kern. (Bron: IBIS)

Is de uitgifte van alle gemeenten met plattelandskernen even groot?

Er zijn in Fryslân 25 gemeenten waar volgens de IBIS-database uitgifte in plattelandskernen plaats had kunnen vinden. Niet al deze gemeenten hebben evenveel uitgegeven. Figuur 3 laat zien hoe de uitgifte in absolute zin verdeeld was over de 25 gemeenten.

Figuur 2.3: Uitgifte van bedrijventerreinen per gemeente, gerangschikt naar omvang. Uitgifte over de periode 1990-2000. (Bron IBIS)

Er zijn vier gemeenten waar in de periode 1990-2000 in het geheel geen uitgifte in plattelandskernen is gedaan: Franekeradeel, Lemsterland, Schiermonnikoog en Vlieland. De gemeenten Schiermonnikoog en Vlieland waren in hun geheel "op slot", de andere gemeenten hebben wel in hun regionale centra terreinen uitgegeven.

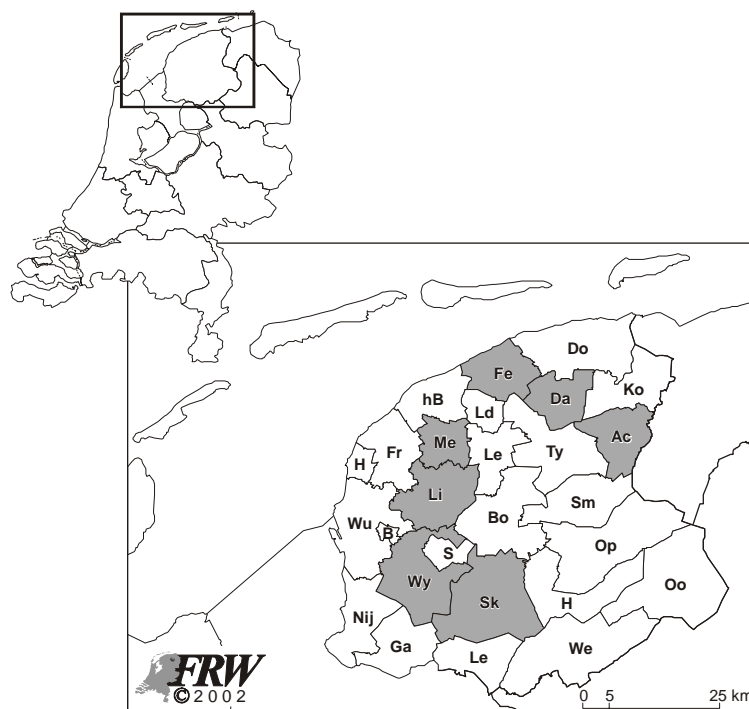
Dan is er een grote groep van 14 gemeenten met een uitgifte van minder dan 10 hectare in de tien hier beschouwde jaren. Een groep die bijzondere aandacht verdient is de groep van 7 gemeenten met een uitgifte van meer dan 10 hectare

2.3 De Top 7 gemeenten: met een uitgifte van meer dan 10 hectare

Het gaat hier om 7 gemeenten die tezamen 65% van de totale uitgifte in de Friese plattelandskernen voor hun rekening nemen. Tabel 2.1 laat zien welke gemeenten dat zijn en hoeveel zij hebben uitgegeven. De kaart in figuur 2.4 laat zien waar de gemeenten liggen.

Tabel 2.1: Top 7 van gemeenten qua uitgifte in plattelandskernen

Gemeente	Uitgegeven bedrijfsterrein 90-00		
	<i>abs (ha)</i>	<i>% v. totaal</i>	<i>% cumm'tief</i>
Wymbritseradiel	33,27	15%	15%
Littenseradiel	25,57	12%	27%
Achtkarspelen	20,23	9%	36%
Dantumadeel	18,45	9%	45%
Skarsterlân	18,21	8%	53%
Menaldumadeel	12,81	6%	59%
Ferwerderadeel	12,79	6%	65%
Totaal Fryslân	216,84	100%	100%

Top 7 gemeenten
(terrein uitgifte in plattelandskernen, 1990-2000)

Figuur 2.4: De 7 gemeenten met de hoogste uitgifte in plattelandskernen

We kunnen nader analyseren welke plaatsen verantwoordelijk zijn voor de groei. Tabel 2.2 laat zien welke de belangrijkste kernen zijn waar de groei van de uitgifte heeft plaats gevonden. Meestal zijn er twee plaatsen verantwoordelijk voor meer dan 80% van de groei van de uitgifte in plattelandskernen in een gemeente: in Wymbritseradiel zijn het er vier, in Achtkarspelen slechts één (zie bijlage 2-1). Van de kernen in tabel 2.2 zijn Woudsend, Heeg, IJlst en Sint Nicolaasga in het kader van het Streekplan overigens aangewezen als recreatie-onwikkelingskern⁴.

Tabel 2.2: Belangrijkste plattelandskernen in de top 7 gemeenten

(kernen samen meer dan 80% plattellandsuitgifte in een gemeente)

Nr	Gemeente	Belangrijkste uitgifte kernen	Regionaal centrum in gemeente?
1	Wymbritseradiel	Woudsend, Heeg, IJlst, Scharnegoutum	Nee
2	Littenseradiel	Winsum, Wommels	Nee
3	Achtkarspelen	Kootstertille	Ja, Buitenpost en Surhuisterveen
4	Dantumadeel	Veenwouden, Damwoude	Nee
5	Skarsterlân	Sint Nicolaasga, Oudehaske	Ja, Joure
6	Menaldumadeel	Dronrijp, Berlikum	Nee
7	Ferwerderadeel	Hallum, Marrum	Nee

De tabel laat verder een wellicht opvallend gegeven zien dat slechts twee van de gemeenten een regionaal centrum binnen hun gemeentegrenzen hebben.

2.4 De Top 10 van kernen

Hierboven zijn we ingegaan op de top 7 van gemeenten qua uitgifte in de jaren 1990-2000, en de kernen die binnen die gemeenten verantwoordelijk waren voor de meeste groei.

Wij kunnen de groei van de uitgifte ook enkel benaderen via de kernen. Wij richten de blik nu op de periode 1995-2000⁵. In totaal zijn er in die periode in 58 (!) plattelandskernen uitgiftes gedaan. De verdeling is uiteraard niet evenredig over de kernen geweest. Tabel 2.3 laat de verdeling zien over de Top 10 van plattelandskernen in verhouding tot de overige 48. De top 10 van kernen nam in totaal net meer dan 51% van de totale uitgifte in plattelandskernen in de jaren 1995-2000 voor haar rekening. Afgezien van Stiens en Akkrum waren we de namen van de kernen allemaal al eerder tegengekomen bij de top 7 van gemeenten (90-00).

⁴ In het kader van het Streekplan zijn een kleine dertig kernen aangewezen als recreatie-onwikkelingskern en daarnaast een zevental kernen als speerpunten voor water- en landrecreatie.(zie ook de volgende paragraaf (2.4) en bijlage 2-3)

⁵ In dit rapport wordt soms over de periode 1990-2000 en soms over de periode 1995-2000 geanalyseerd. De laatste periode is zuiverder vanuit het streekplan (van 1994) geredeneerd, en dan afziend van het feit dat onmiddellijke implementatie niet mogelijk is. De eerdere periode heeft het voordeel van een langere periode en dus langere termijn trends en minder afhankelijkheid van incidentele gebeurtenissen.

Tabel 2.3: De Top 10 van plattelandskernen qua uitgifte (95-00)

Plattelandskern:	Gemeente:	Uitgifte 95-00 (ha)	% v. totaal	% cummulatief
1 Kootstertille	Achtkarspelen	14,18	10%	10%
2 Dronrijp	Menaldumadeel	8,07	6%	15%
3 Sint Nicolaasga	Skarsterlân	7,85	5%	21%
4 Woudsend	Wymbritseradiel	7,73	5%	26%
5 Heeg	Wymbritseradiel	7,39	5%	31%
6 Veenwouden	Dantumadeel	6,95	5%	36%
7 Stiens	Leeuwarderadeel	6	4%	40%
8 Akkrum	Boarnsterhim	5,75	4%	44%
9 Wommels	Littenseradiel	5,1	4%	48%
10 Winsum	Littenseradiel	4,87	3%	51%
Overige 48 kernen		70,24	49%	100%
Plattelandskernen totaal		144,13	100%	100%

Bij de kernen kan ook een onderscheid gemaakt worden naar speciale categorieën van plattelandskernen binnen het ruimtelijk-economisch beleid. Recreatiekernen (13 kernen) zijn verantwoordelijk voor 28% van de uitgifte in 1995-2000, werkgelegenheidskernen (Dronrijp, Stiens en Marrum) voor 12%, en kernen met oude terreinen / c.q. (in 1994) nog bestaande plancapaciteit (Akkrum, Hallum, Kootstertille en Veenwouden) voor 19% (zie bijlage 2-3). In totaal is dus 59% van de uitgifte in 95-00 in deze speciale categorieën.

2.5 De grootte van de kernen

Bij het proberen te kanaliseren van bedrijventerrein uitgiftes gaat het om het beperken of beheersen van de ruimtelijke impact. Van belang daarbij is uiteraard de grootte van de kern waar een terrein bij wordt geplaatst. Wij hebben tot dusver in het algemeen gesproken over plattelandskernen. In hoeverre heeft de uitgifte plaatsgevonden bij kleine plattelandskernen? Wij hanteren voor het afbakenen van kleine kernen de in het overheidsbeleid wel meer gehanteerde grens van 1500 inwoners.

Tabel 2.4 laat zien dat van de totale uitgifte in 95-00 ruim 30% is uitgegeven in kernen met minder dan 1500 inwoners.

Tabel 2.4 Aandeel kernen in totale uitgifte in plattelandskernen ('90-'00)

Soort kernen	Aandeel uitgifte
Plattelandskernen <1500 inwoners	30,4%
Plattelandskernen >1500 inwoners	69,6%

Om met één getalsmatige indicator aan te kunnen geven in hoeverre de uitgifte aan terrein omvangrijk is ten opzichte van de kerngrootte is in de Bijlage 2-2 de uitgifte gedeeld door de inwoners van een kern. Als we de lijsten bekijken voor de kleine dorpen (minder dan 1500 inwoners) en ons beperken tot de kernen die èn een hoge score qua uitgifte per inwoner èn een omvangrijke absolute uitgifte hebben, dan vallen Winsum (Littenseradiel) en Woudsend (Wymbritseradiel) op. Bij de plattelandskernen met meer dan 1500 inwoners vallen Kootstertille (Achtkarspelen), Heeg (Wymbritseradiel) en Sint Nicolaasga (Skarsterlân) op. Woudsend, Heeg en Sint Nicolaasga zijn, zoals we al zagen, aangewezen als recreatie-onwikkelingskern.

Wanneer we kijken naar de regionale en stedelijke centra, dan vallen Makkum (regionaal) en Heerenveen (stedelijk) op met relatief hoge uitgiftes ten opzichte van de omvang van hun kern.

2.6 Waar komen de bedrijven vandaan?

De provincie vraagt elk jaar naar een specificatie van de uitgifte die de gemeenten binnen het IBIS bestand hebben opgegeven. Deze specificatie behelst het concreet aangeven aan welke bedrijven hoeveel vierkante meter is uitgegeven. Ook wordt gevraagd met een code aan te geven wat de herkomst is van de bedrijven. Deze veelal handgeschreven opgaven zijn speciaal voor dit onderzoek verwerkt tot een elektronische database. Met deze database willen wij twee dingen doen: kijken waar de bedrijven vandaan komen en kijken hoe groot de uitgiftes zijn.

Bij de codering van de herkomst van de bedrijven is jammer genoeg ongeveer elk jaar de indeling van de codering gewijzigd⁶. Voor de twee meest recente jaren 1999 en 2000 kon de volgende driedeling qua herkomst worden gemaakt:

- Het bedrijf is een bestaand bedrijf dat reeds binnen de gemeente is gevestigd
- Het bedrijf is een bestaand bedrijf dat van buiten de gemeente komt
- Het bedrijf is een nieuw bedrijf

Tabel 2.5 De herkomst van de bedrijven (qua uitgifte) in de verschillende soorten kernen

Uitgifte t.b.v.:	plattelandskernen	regionale centra	stedelijke centra	Totaal
Bestaand bedrijf binnen gemeen:	73%	62%	49%	55%
Bestaand bedrijf buiten gemeen:	15%	18%	35%	28%
Nieuw bedrijf	11%	19%	16%	17%

Op basis gemiddelde uitgifte 1999/2000. Bron: IBIS specificatie, eigen bewerking.

Tabel 2.5 laat zien dat over alle soorten centra gemiddeld (gewogen) 55% van de uitgifte geschiedt aan bedrijven die afkomstig zijn van binnen de eigen gemeente grenzen. In totaal is 28% afkomstig van andere gemeenten. Van alle uitgifte is 17% aan nieuwe bedrijven.

Los van de vraag of de verschillen geprononceerd genoeg zijn is wel duidelijk dat er sprake is van een duidelijke kernen hiërarchie. De stedelijke centra trekken van al hun uitgiftes het meest aan van buiten hun gemeente. De regionale centra doen dat minder dan stedelijke centra maar meer dan plattelandskernen. Andersom geformuleerd: de plattelandskernen hebben het grootste aandeel bedrijven afkomstig van binnen hun eigen gemeentegrenzen.

Bij binnengemeentelijke uitgiftes kunnen we ook nagaan in hoeverre sprake is van uitbreiding van (naastliggende) bestaande vestigingen of van verhuizingen van vestigingen. We doen dit in tabel 2.6 voor het jaar met de hoogste uitgifte, het jaar 1999. Van de binnengemeentelijke uitgifte heeft het platteland het grootste deel uitbreiding.

⁶ De indeling van 1999 was het meest uitgebreid. Bij "soort vestiging" konden gemeenten aangeven of bij een bedrijfsvestiging sprake was van: 1 uitbreiding, 2 verplaatsing binnen dezelfde gemeente, 3 bedrijf uit overig Fryslân, 4 bedrijf uit overig Nederland, 5 bedrijf uit het buitenland, 6 nieuw bedrijf. In 2000 waren 1 en 2 samengenomen. In 1998 was de categorie nieuw bedrijf er niet. In 1996 en 1997 was er een driedeling bestaande uit de categorieën 1, 2 en 6.

Tabel 2.6 De binnengemeentelijke uitgifte van bedrijventerreinen uitgesplitst naar uitbreiding of verplaatsing (per soort kern)

Binnengemeentelijke uitgifte (1999)				
	plattelandskernen	regionale centra	stedelijke centra	Totaal
uitbreiding	34%		26%	24%
verplaatsing	66%		74%	76%

Bron: IBIS specificatie, eigen bewerking

Speciale aandacht verdienen de nieuwe bedrijven. Hoe zit het met de absolute aantallen? Tabel 2.7 laat de absolute aantallen voor de jaren 1999 en 2000 zien.

Tabel 2.7 Het aantal nieuwe bedrijven waar bedrijventerrein aan uit is gegeven (per soort kern)

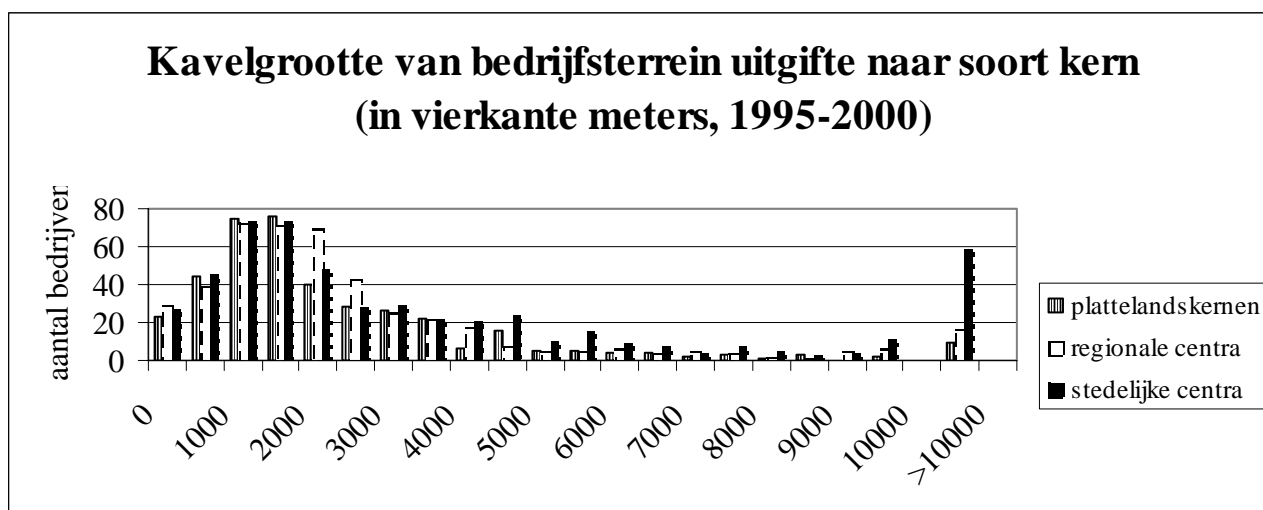
Nieuwe bedrijven op bedrijventerreinen (aantal)				
Jaar:	plattelandskernen	regionale centra	stedelijke centra	Totaal
1999	11	16	50	77
2000	9	11	16	36

Bron: IBIS specificatie, eigen bewerking

Het aantal nieuw bedrijven dat zich in 1999 op bedrijven terreinen vestigde was met 77 in 1999 veel hoger dan de 36 bedrijven in 2000. We zien hier dat de stedelijke centra veel van deze bedrijvigheid naar zich toe trekken. In absolute aantallen lijkt het verschil tussen regionale centra en plattelandskernen niet zo groot.

2.7 De grootte van uitgegeven kavels

De specificatie van de IBIS uitgifte geeft ons ook de mogelijkheid om te kijken naar de kavelgrootte die is uitgegeven aan bedrijven. Figuur 2.5 laat de verdeling van de uitgegeven kavelgrootte zien. De laatste drie staafjes (geheel rechts, enigszins losstaand) geven het aantal uitgiftes groter dan 10.000 m² (1 hectare) aan.

Figuur 2.5 Kavelgrootte naar soort kern

Bron: IBIS specificatie, eigen bewerking

Het is opvallend dat er op het eerste oog weinig verschil is in de omvang van de uitgegeven kavels waar het gaat om de kavels beneden de 10.000 vierkante meter. De regionale centra doen wel wat meer in het segment 2000-3000 m². Verdere belangrijke verschillen treden eigenlijk pas op bij de kavels boven de 1 hectare (zie bijlage 2-4 voor meer details). De stedelijke centra hebben hiervan 59 kavels uitgegeven, de regionale centra 17 en de plattelandskernen 10. Tabel 2.8 laat ook de hectares zien die hiermee gepaard zijn gegaan. De groei van de uitgifte van stedelijke centra, die zoals we eerder zagen in de periode 1990-1999 ruim 400 hectare bedroeg is op basis van de jaren 1995-2000 voor circa 40% toe te schrijven aan de uitgifte van kavels groter dan 1 hectare⁷.

Tabel 2.8: Uitgifte van kavelgroottes groter dan 1 hectare

	aantal	hectare	gemiddelde grootte
Plattelandskernen	10	21	2,1
Regionale centra	17	34	2,0
Stedelijke centra	59	169	2,9

Bron: IBIS specificatie, eigen bewerking

⁷ De specificatie van IBIS is niet altijd 100% eenduidig: een reden om af te zien van een poging tot een precieze extrapolatie.

Hoofdstuk 3 Bedrijventerreinen en werkgelegenheid

3.1 Inleiding

De uitgifte van bedrijventerreinen kan niet los worden gezien van ontwikkelingen in werkgelegenheid. In dit hoofdstuk wordt aan de hand van een bewerking van de gegevens uit het Provinciale Werkgelegenheidsregister (PWR) (zie paragraaf 3.2) een beeld gegeven van de ontwikkelingen in *bedrijventerreinen en werkgelegenheid* die zich recentelijk hebben voorgedaan. Doelstelling is verschaffen van inzicht in de ruimtelijk-economische dynamiek qua werkgelegenheid- en bedrijventerrein-ontwikkeling in Fryslân gedurende de periode 1994-2000.⁸

In de eerste plaats heeft de inventarisatie betrekking op de vraag welke veranderingen zich hebben voorgedaan in de ruimtelijke verdeling van economische activiteiten. Naast veranderingen in de *omvang* van bedrijvigheid (werkgelegenheid) op de verschillende locaties, wordt aandacht besteed aan de *aard* (sector) van de activiteiten. (paragraaf 3.3 tot en met 3.5)

Ten tweede wordt de waargenomen regionaal-economische dynamiek toegeschreven aan verschillende ‘bedrijfsdemografische’ componenten, waarbij onder meer de betekenis van bedrijfsverplaatsingen tegen het licht wordt gehouden. (paragraaf 3.6)

Tenslotte wordt kort aandacht besteed aan de vestigingsplaatskeuzes bij de specifieke groep van verplaatste bedrijven waarbij plattelandsterreinen als nieuw betrokken dan wel als achtergelaten vestigingslocaties centraal staan. (paragraaf 3.7)

3.2 Methodiek

De analyses uit dit hoofdstuk zijn gebaseerd op gegevens uit het Provinciale Werkgelegenheidsregister. Dit bestand bevat alle *vestigingen* in de provincie Fryslân die worden onderscheiden op basis van een fysieke locatie waar of van waaruit economische activiteiten worden uitgeoefend.⁹ Middels een jaarlijks gehouden werkgelegenheidsenquête bevat het bestand uitvoerige informatie over het type economische activiteit (BIK-95 codes) en het aantal arbeidsplaatsen. Teneinde te achterhalen welke vestigingen op een bedrijventerrein huisvesten, is binnen een Geografisch Informatie Systeem (GIS) een koppeling gemaakt tussen de adresgegevens van de vestigingen en de ruimtelijke begrenzingen van de bedrijventerreinen zoals onderscheiden in het IBIS bestand. Hierbij is uitgegaan van de begrenzingen van zowel de bestaande terreinen anno 2001 als ook de reeds in kaart gebrachte nieuwe, nog uit te geven terreinoppervlaktes.

De locaties van de vestigingen uit het PWR bestand van 1994 zijn vergeleken met die van de vestigingen uit het bestand van 2000. Om een inzicht te krijgen in de ruimtelijk-economische dynamiek zijn de werkgelegenheidscijfers (fulltime, d.w.z. minimaal 15 uur per week) van de afzonderlijke vestigingen geaggregeerd naar bedrijventerrein en plaatsnaam, waarbij een indeling in plattelandskernen, regionale centra en stedelijke centra [zoals geformuleerd in het Streekplan van 1994] is

⁸ De jaren 1994 en 2000 vallen respectievelijk samen met het uitkomen van het meest recente Streekplan van Fryslân en de beschikbaarheid van het meest recente PWR bestand ten tijde van de inventarisatie.

⁹ Met uitzondering van de vestigingen die tot de landbouw- en bosbouwsector worden gerekend, zijn alle onderscheiden vestigingen hier in de analyses betrokken.

aangehouden. Het toeschrijven van de waargenomen werkgelegenheidsdynamiek aan de verschillende bedrijfsdemografische componenten (oprichting, sluiting, uitbreiding/krimp en migratie) vindt plaats met behulp van de unieke identificatienummers in de PWR bestanden, die het mogelijk maken de vestigingen in de tijd en in de ruimte te volgen. Vestigingen die niet in het PWR bestand van 1994 voorkomen maar wel in het bestand van 2000 staan geregistreerd, worden aangemerkt als 'oprichters'. In het omgekeerde geval (wel in 1994 maar niet langer in 2000 geregistreerd) worden de vestigingen als 'opgeheven' beschouwd.

Overigens moet bij deze cijfers gelijk een voorbehoud worden gemaakt dat er bij een niet onaanzienlijk deel van de nieuw vestigingen en opheffingen sprake is van "slechts" administratieve veranderingen. Deze administratieve veranderingen kunnen overigens best een belangrijke economische realiteit weerspiegelen (denk aan overnames), maar hebben fysiek ruimtelijk weinig gevolgen. De precieze omvang van deze administratieve veranderingen is niet bekend.

Van de groep *permanente* vestigingen die in de bestanden van beide peiljaren worden onderscheiden, kan worden vastgesteld of de werkgelegenheid is afgenomen dan wel is uitgebreid. De betekenis van bedrijfsverplaatsingen in de waargenomen ruimtelijk-economische dynamiek wordt achterhaald door de adresinformatie van deze permanente vestigingen ten tijde van 1994 met die van 2000 te vergelijken.

3.3 Wat is aantal arbeidsplaatsen op bedrijventerreinen in Fryslân?

Uit tabel 3.1 blijkt dat er in Friesland in de periode 1994-2000 een structurele verschuiving is opgetreden: een groter aandeel van de werkgelegenheid zit nu op bedrijventerreinen. In 6 jaar is het percentage werkgelegenheid op terreinen gegroeid van 26,8% naar 29,1%. Om deze op het oog misschien niet zo grote verschuiving tot stand te brengen moest de werkgelegenheid op bedrijventerreinen relatief sterk groeien: terwijl de terreinen in 2000 29% van de werkgelegenheidsomvang hadden, hadden ze in 1994-2000 maar liefst 45% van de groei.

Het toegenomen relatieve belang van bedrijventerreinen kan hoofdzakelijk worden toegeschreven aan de terreinen in de plattelandskernen en stedelijke centra. In tabel 3.2 zijn de bovenstaande gegevens uitgesplitst naar soort kern en type locatie. De groei op de "overige locaties" is in alle soorten kernen ongeveer gelijk geweest (11-12%). Er zijn echter belangrijke verschillen tussen de groei op de terreinen.

De terreinen bij plattelandskernen hebben relatief de grootste groei doorgemaakt; in zes jaar tijd is hier het aantal arbeidsplaatsen met 36% toegenomen. Stedelijke centra lieten een iets mindere maar toch ook sterke groei zien (30%). Regionale centra groeiden veel bescheidener (16%).

Overigens is de dominante positie van de stedelijke centra in Fryslân (meer dan de helft van de arbeidsplaatsen in Fryslân) gedurende de periode verder versterkt. Gezamenlijk huisvesten *Leeuwarden*, *Drachten*, *Heerenveen*, *Sneek* en *Harlingen* zo'n 57% van de 'nieuwe' arbeidsplaatsen [zie ook bijlage 3-1 voor een overzicht van de werkgelegenheidsverdeling van de verschillende locatiecategorieën binnen de afzonderlijke gemeenten].

Tabel 3.1: Werkgelegenheid (fulltime) in Fryslân naar kernen/locaties, 1994 en 2000

Totaal uitgesplitst naar:	1994		2000		Groei 1994-2000		
	aantal	aandeel	aantal	aandeel	aantal	aandeel	% groei
Soort kern en locatie							
Plattelandskernen: bedrijventerreinen	5470	3,3%	7425	3,9%	1955	7,7%	36%
Plattelandskernen: overige locaties	34475	20,8%	38121	20,0%	3646	14,3%	11%
Regionale centra: bedrijventerreinen	15782	9,5%	18272	9,6%	2490	9,8%	16%
Regionale centra: overige locaties	24083	14,5%	26957	14,1%	2874	11,3%	12%
Stedelijke centra: bedrijventerreinen	23052	13,9%	29960	15,7%	6908	27,1%	30%
Stedelijke centra: overige locaties	62750	37,9%	70323	36,8%	7573	29,8%	12%
Soort kern							
Totaal plattelandskernen	39945	24,1%	45546	23,8%	5601	22,0%	14%
Totaal regionale centra	39865	24,1%	45229	23,7%	5364	21,1%	13%
Totaal stedelijke centra	85802	51,8%	100283	52,5%	14481	56,9%	17%
Soort locatie							
Totaal bedrijventerreinen	44304	26,8%	55657	29,1%	11353	44,6%	26%
Totaal overige locaties	121308	73,2%	135401	70,9%	14093	55,4%	12%
Totaal	165612	100,0%	191058	100,0%	25446	100,0%	15%

Bron: PWR Fryslân (eigen bewerking)

3.4 Wat is de ruimtelijke spreiding van de werkgelegenheidsgroei op de bedrijventerreinen?

In deze paragraaf analyseren we de ruimtelijke spreiding van de werkgelegenheidsgroei op bedrijventerreinen. Hierbij maken we gebruik van vier kaarten (figuur 3-1, de figuren 3-2a en 3-2b en figuur 3.3 in bijlage 3-2) waarin de belangrijkste informatie zichtbaar is gemaakt.

In de ondergrond van figuur 3-1 (zie bijlage 3-2) is aangegeven hoe sterk de werkgelegenheidsgroei per gemeente is geweest op bedrijventerreinen. Met betrekking tot de ruimtelijke verscheidenheid in werkgelegenheidsgroei op de bedrijventerreinen in Fryslân (zie figuur 3-1) valt te constateren dat een drietal gemeenten (Achtkarspelen, Opsterland en Weststellingwerf) tussen 1994 en 2000 een afname van het aantal arbeidsplaatsen op de plaatselijke bedrijventerreinen heeft gekend, terwijl Littenseradiel, het Bildt en Leeuwarderadeel op de terreinen een sterke groei zagen.

Met de staafdiagrammen in figuur 3-1 kunnen we zien hoe de absolute omvang van de werkgelegenheid op terreinen bij plattelandskernen en bij regionale centra was, zowel in 1994 als in 2000. We zien een aantal opmerkelijke dingen. Zo zagen de plattelandsterreinen in Achtkarspelen en Weststellingwerf hun werkgelegenheid toenemen, maar dit werd teniet gedaan door de negatieve ontwikkeling bij de terreinen van de regionale centra. Voor Opsterland geldt dat de gunstige werkgelegenheidsontwikkeling op de terreinen van het regionale centrum (Gorredijk) de werkgelegenheidsafname op de plattelandsterreinen niet heeft kunnen compenseren. Opmerkelijk is de positie van gemeente Achtkarspelen waar de plattelandsterreinen anno 2000 meer arbeidsplaatsen 'huisvesten' dan de terreinen bij de regionale centra (Buitenpost en Surhuisterveen). Dit in tegenstelling tot de gemeente Boarnsterhim waar de bedrijventerreinen van de plattelandskernen in vergelijking met de situatie in 1994 niet langer meer werkgelegenheid kennen dan de terreinen van het regionale centrum.

Plattelandsterreinen: Littenseradiel en Wymbritseradiel aan top

De totale groei van de Fryske werkgelegenheid op **plattelandsterreinen** bedroeg 1955 arbeidsplaatsen in de periode 1994-2000. De in absolute aantallen sterkste groei van de werkgelegenheid op de plattelandsterreinen heeft zich voorgedaan in de gemeenten Littenseradiel (+330) en Wymbritseradiel (+255).

De Top 7 van gemeenten qua werkgelegenheidsgroei aan plattelandsterreinen vertoont opvallend veel overeenkomst met de Top 7 qua uitgifte uit Hoofdstuk 2. Het enige verschil is dat de gemeente Nijefurd een plaats heeft gekregen in de werkgelegenheidstop (ten koste van Menaldumadeel).

De Top 7 bestaat uit twee groepen aaneengesloten gemeenten. Een eerste groep in het het 'zuidwestelijk middengebied' van Fryslân (Littenseradiel, Wymbriteradiel, Skarsterlân, en Nijefurd), die gezamenlijk een groei van 917 arbeidsplaatsen (47% van het totaal) hebben gerealiseerd. De tweede groep bestaat uit een drietal gemeenten in het noordoosten van Fryslân (Dantumadeel, Ferwerderadeel, en Achtkarspelen) die samen 22% (428 arbeidsplaatsen) van de plattelandsgroei op terreinen realiseerden.

Vervolgens kan een groep van aaneengesloten randgemeenten van Leeuwarden worden onderscheiden, bestaande uit Menaldumadeel, Leeuwarderadeel en Tytsjerksteradiel, die per gemeente zo'n 100 arbeidsplaatsen bijdragen aan de werkgelegenheidsgroei op de Fryske plattelandsterreinen. Met uitzondering van Ooststellingwerf (+107 arbeidsplaatsen) blijft de bijdrage van de overige gemeenten met plattelandsterreinen (elk minder dan 50 additionele arbeidsplaatsen) tamelijk beperkt.

Van alle gemeenten met bedrijventerreinen bij de plaatselijke plattelandskernen hebben alleen Dongeradeel (-2) en Opsterland (-65) het aantal arbeidsplaatsen zien afnemen. Voor de laatstgenoemde gemeente betekende deze afname dat de werkgelegenheid op de plattelandsterreinen met één derde is afgenomen.

Top 10 van plattelandskernen

Net als bij de uitgifte in hoofdstuk 2 kunnen we ook hier kijken naar de Top 10 van kernen, maar nu qua werkgelegenheidsgroei.

Tabel 3.2 laat de top 10 zien. Als we een top 15 hadden laten zien dan waren we vrijwel alle namen uit onze eerdere lijst ook tegengekomen. Dus dezelfde kernen staan bovenaan qua uitgifte en qua werkgelegenheidsgroei.

Tabel 3.2: TOP 10 van kernen qua werkgelegenheidsgroei op plattelandsterreinen

plattelandskern	gemeente	groei wg. 1994-2000	% van het totaal	% cumulatief
1 Winsum	Littenseradiel	203	10%	10%
2 Heeg	Wymbritseradiel	142	7%	18%
3 Hallum	Ferwerderadeel	123	6%	24%
4 Stavoren	Nijefurd	121	6%	30%
5 Oudehaske	Skarsterlân	108	6%	36%
6 Haulerwijk	Ooststellingwerf	108	6%	41%
7 Stiens	Leeuwarderadeel	103	5%	46%
8 Wieuwerd	Littenseradiel	93	5%	51%
9 Damwoude	Dantumadeel	90	5%	56%
10 Dronrijp	Menaldumadeel	88	5%	60%
Overige kernen		776	40%	100%
Plattelandskernen totaal		1955	100%	

Bron: PWR Fryslân (eigen bewerking)

Regionale centra: Bolsward, Franeker, Dokkum, Grou en Lemmer

Fryslân heeft met Bolsward (+429 arbeidsplaatsen) en Franeker (+419) twee **regionale centra** waar ruim éénderde van de werkgelegenheidsgroei op de bedrijventerreinen van de Fryske regionale centra is geconcentreerd. Dit is te zien in bijlage 3-1 tweede kolom van de tweede tabel. Het is ook grafisch geïllustreerd in figuur 3-2B (zie bijlage 3-2), die het aandeel van de verschillende gemeenten in de werkgelegenheidsgroei op terreinen bij regionale centra laat zien. Na Bolsward en Franeker zijn het met name de regionale centra Dokkum (+376), Grou (+358) en Lemmer (+324) die een sterke werkgelegenheidstoename op bedrijventerreinen hebben gekend. Gezamenlijk hebben de vijf bovengenoemde regionale centra meer dan driekwart van de werkgelegenheidsgroei op de bedrijventerreinen van de regionale centra voor hun rekening genomen.

Opvallend is de positie van Skarsterlân, dat zoals eerder vermeld veel werkgelegenheidsgroei op de terreinen van de plattelandskernen heeft gekend, maar met een toename van slechts 42 fulltime arbeidsplaatsen de werkgelegenheid op de terreinen van het regionale centrum (Joure) nagenoeg hetzelfde heeft zien blijven. Dit komt doordat er naast groei in werkgelegenheid bij een deel van de bedrijven ook afname van werkgelegenheid is bij een ander deel van de bedrijven.

Stedelijke centra: Heerenveen en Drachten in opmars

Voor de **stedelijke centra** kan worden opgemerkt dat Drachten (+2098) en Heerenveen (+1948) in absolute aantallen de grootste groei hebben laten zien. Relatief gezien zijn het Heerenveen, Harlingen en Drachten die de sterkste toename van het aantal arbeidsplaatsen op de bedrijventerreinen hebben gekend met een groei van respectievelijk 47%, 43%, en 29% tussen 1994 en 2000.

Heerenveen en Drachten hebben respectievelijk 28% en 30% bijgedragen aan de toename van de 6.908 fulltime arbeidsplaatsen op deze terreinen voor Fryslân als geheel. Met name voor Heerenveen geldt dat deze bijdrage sterk is geweest, gegeven het feit dat deze plaats anno 1994 ‘slechts’ 18% van de werkgelegenheid op bedrijventerreinen van de stedelijke centra voor haar rekening nam. Drachten heeft haar positie vastgehouden: het werkgelegenheidsaandeel van Drachten was in 1994 30%.

Vergelijkenderwijs kan bij Sneek en Leeuwarden worden gesproken over een ‘mindere’ werkgelegenheidsontwikkeling op de plaatselijke bedrijventerreinen, al zijn de groeicijfers van respectievelijk 22% en 23% nog steeds aanzienlijk. Voor Leeuwarden geldt dat zij met een aandeel van 25% in de totale Fryske groei op deze terreinen minder heeft bijgedragen dan verwacht had mogen worden op grond van het belang in de werkgelegenheid in 1994 (namelijk 33%).

3.5 Wat voor bedrijven zitten op een bedrijventerrein?

Voor de analyse van het soort bedrijvigheid (naar type activiteit) hanteren we in deze paragraaf een indeling in zes categorieën: industrie, bouw, handel, transport, diensten en overig. Voor deze indeling van de werkgelegenheid (zie tabel 3.3) is waar te nemen dat de samenstelling van de werkgelegenheid op de bedrijventerreinen tussen 1994 en 2000 niet wezenlijk is veranderd. Veruit het grootste aandeel in de werkgelegenheid op bedrijventerreinen wordt ingenomen door vestigingen die tot de 'industrie' worden gerekend. Toch geldt voor de bedrijventerreinen van de stedelijke centra en in mindere mate de regionale centra dat het belang van deze bedrijfstak qua werkgelegenheidsaandeel wel enigszins is afgenomen, terwijl het bij de plattelandsterreinen is toegenomen. Bouwbedrijven zijn ook in belang toegenomen op de bedrijventerreinen op het platteland. Bij de regionale centra is enigszins sprake van een ondervertegenwoordiging van het aantal arbeidsplaatsen in de groothandel, detailhandel en in reparatiebedrijven, wat tevens betekent dat hier de bouwnijverheid naar aantal arbeidsplaatsen gemeten de tweede grootste bedrijfstak is. De bedrijventerreinen van de plattelandskernen worden verder gekenmerkt door een relatief groot werkgelegenheidsaandeel van vestigingen actief in transport, opslag of communicatie. In de periode 1994-2000 is dit belang enigszins afgenomen. Op terreinen bij regionale en stedelijke centra nam het toe.

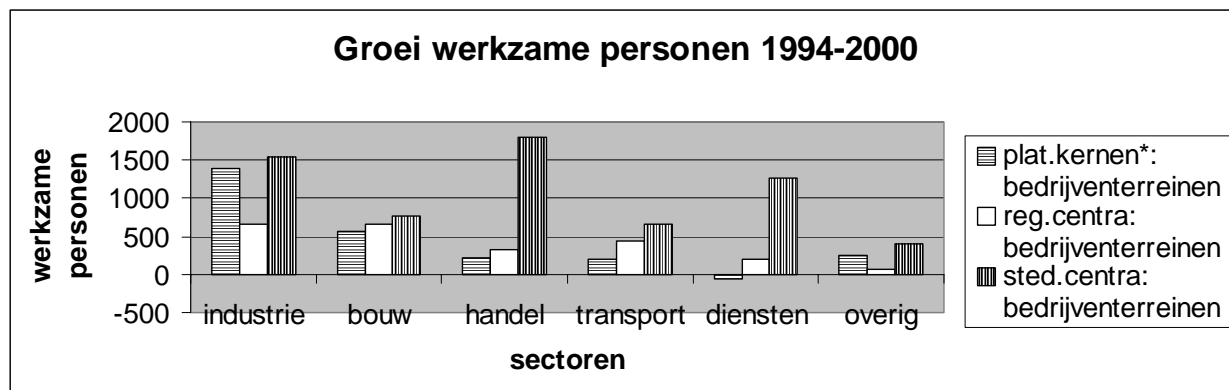
Tabel 3.3: Aandelen bedrijfstakken in werkgelegenheid (fulltime) kernen/bedrijventerreinen, 1994 en 2000

	industrie		bouwnijverheid		handel en reparatiebedrijven		transport-, opslag- en communicatiebedrijven		dienstverlening, verhuur/handel (on)roerende goederen		overige		Totaal	
	94	'00	94	'00	94	'00	94	'00	94	'00	94	'00	94	'00
Aandelen (als % van rijtotaal per jaar):														
plat.kernen: bedrijventerreinen*	46	49	13	16	18	15	11	10	8	5	3	5	100	100
plat.kernen: overig	12	11	17	18	19	18	6	6	6	7	40	40	100	100
reg.centra: bedrijventerreinen	56	52	15	17	12	12	6	8	6	6	5	4	100	100
reg.centra: overig	10	11	6	6	20	19	5	5	7	9	53	49	100	100
sted.centra: bedrijventerreinen	50	44	14	14	18	20	6	7	4	8	9	8	100	100
sted.centra: overig	6	7	3	2	13	13	5	4	9	10	64	63	100	100
Gemiddeldes:														
Bedrijventerreinen	51	48	14	15	16	16	8	8	6	6	5	6	100	100
Overige locaties	9	10	9	9	17	17	5	5	7	9	52	51	100	100
Totaal	20	20	9	10	16	16	6	6	7	9	42	40	100	100

Bron: PWR Fryslân (eigen bewerking).

*Platteland is hier inclusief Nijehaske (zie voor de behandeling van Nijehaske vanaf paragraaf 3.5 bijlage 3-3)

Figuur 3.1 laat zien hoe de sectoren in absolute zin zijn gegroeid. We zien hier een paar opmerkelijke dingen. Op het platteland doen de industrie en bouw het goed. De absolute groei kan zich meten met de groei bij de stedelijke centra. Bij de stedelijke centra zien we opmerkelijk veel handel en diensten. Bij diensten dient in acht te worden genomen dat het ruimtebeslag hiervan veelal beperkt is.

Figuur 3.1 De groei van de werkzame personen op bedrijventerreinen (naar soort kern)

**Platteland is hier inclusief Nijehaske (zie voor de behandeling van Nijehaske vanaf paragraaf 3.5 bijlage 3-3)*

3.6 Wat is de achterliggende bedrijvendynamiek bij de werkgelegenheidsgroei van bedrijventerreinen?

Tabel 3.4 laat de werkgelegenheidsontwikkeling zien op bedrijventerreinen en overige locaties uitgesplitst naar "demografische" kenmerken: is sprake van nieuwe oprichtingen, opheffingen van bedrijven, emigratie of immigratie?

Een eerste opvallend gegeven dat blijkt uit de tabel is dat bedrijventerreinen voor oprichtingen weinig in trek zijn, en op het platteland relatief gezien nog minder.

Verder is duidelijk zichtbaar de sterke dynamiek die er in de werkgelegenheidsgroei zit, met name door oprichtingen en opheffingen van bedrijven.

Uit tabel 3.4 kan ook worden afgeleid dat, wanneer oprichtingen en opheffingen worden gesaldeerd, zo'n 70% van de toename in arbeidsplaatsen (25.446) in Fryslân gedurende de periode 1994-2000 het gevolg is van uitbreidingen/inkrimpingen van de werkgelegenheid in de zogenaamde 'permanente' vestigingen (waarvan het merendeel niet is verhuisd)¹⁰. Hoewel de werkgelegenheidsmutaties die gepaard gaan met bedrijfssluitingen en bedrijfsoprichtingen¹¹ groot zijn, heffen deze bedrijfsdemografische componenten elkaar grotendeels op en is per saldo de bijdrage

¹⁰ Overigens zijn er ook bij permanente vestigers stijgers en dalers. De groei bij permanente vestigingen van 17.871 is een saldo van bedrijven met een negatieve groei (-14.003) en bedrijven met een positieve groei (+31.874), zie bijlage 3-4. Opvallend is dat deze dynamiek met name op de overige locaties van het platteland erg sterk is.

¹¹ Hoewel het hier feitelijk ook kan gaan om bedrijfsverplaatsingen waarbij de grenzen van Fryslân worden overtreden, heeft het overgrote merendeel van de uitschrijvingen en inschrijvingen in het PWR bestand betrekking op respectievelijk bedrijfssluitingen en nieuw opgerichte bedrijven.

aan de werkgelegenheidscreatie met 20% nog tamelijk beperkt. De vestigingen die tussen de onderscheiden locatiecategorïen zijn verhuisd ("emigratie" en "immigratie"), dragen in absolute aantallen weinig bij aan de werkgelegenheidsontwikkeling van Fryslân als geheel. Niettemin spelen deze vestigingen een belangrijke rol in de ruimtelijke herverdeling van economische activiteiten die zich tussen 1994 en 2000 heeft voltrokken. Zo hebben de plattelandskernen en de stedelijke centra buiten hun bedrijventerreinen te kampen met een vertrekoverschot in termen van werkgelegenheid. Niet geheel toevalligerwijs zijn het daar dan ook de bedrijventerreinen die, gekenmerkt door relatief veel wisselingen in de bedrijvenpopulatie, een toename van het aantal arbeidsplaatsen als gevolg van migratie hebben gekend die zelfs de werkgelegenheidsgroei bij de zittende vestigingen overtreft.

Voor de groep van permanente vestigingen geldt dat deze weliswaar uitermate belangrijk is voor de werkgelegenheidsontwikkeling van Fryslân als geheel, maar de werkgelegenheidsaandelen van de verschillende locatiecategorïen weinig doet verschuiven.

Daarentegen toont de werkgelegenheidsontwikkeling als gevolg van opheffingen en oprichtingen een bijzonder ruimtelijk gedifferentieerd beeld. De plattelandskernen winnen zowel op terreinen als op overige locaties. De (per saldo) broedplaatsfunctie van het platteland wordt hiermee ondersteunt. De regionale centra laten hier ook bij beide locaties groei zien, maar veel bescheidener. De stedelijke centra laten op hun overige locaties grote aantallen oprichtingen en opheffingen zien, maar per saldo een verlies aan werkgelegenheid.

**Tabel 3.4 : Werkgelegenheidsontwikkelingen (fulltime)
kernen/bedrijventerreinen uitgesplitst naar bedrijfsdemografische componenten**

	(1)	(2)	(3)	(3)	(4)	(4)			
	opheffingen	oprichtingen	saldo	permanent	permanent	saldo	emigratie	immigratie	saldo
	>=	=<					>=	=<	
	1994	2000		1994	2000		1994	2000	
Plat.kernen: bedrijventerreinen*	1499	2335	836	3648	4313	665	348	1289	941
Plat.kernen: overig	7614	9738	2124	25258	27722	2464	1603	661	-942
reg.centra: bedrijventerreinen	4695	4851	156	10446	11945	1499	641	1476	835
reg.centra: overig	5727	6323	596	17434	19708	2274	922	926	4
Sted.centra: bedrijventerreinen	6042	7760	1718	16451	18378	1927	534	3310	2776
Sted.centra: overig	16622	16340	-282	43705	52747	9042	2423	1236	-1187
Totaal	42199	47347	5148	116942	134813	17871	6471	8898	2427

Bron: PWR Fryslân (eigen bewerking)

* Totalen wijken enigszins af van totalen van vóór paragraaf 3.5 omdat platteland hier inclusief Nijehaske is (zie voor de behandeling van Nijehaske vanaf paragraaf 3.5 bijlage 3-3)

(1) werkgelegenheid bij vestigingen die niet langer in 2000 waren geregistreerd.

(2) werkgelegenheid bij vestigingen die nog niet in 1994 waren geregistreerd.

(3) werkgelegenheid bij vestigingen die zowel in 1994 als 2000 waren geregistreerd en niet (of binnen dezelfde locatiecategorie) zijn verhuisd.

(4) werkgelegenheid bij vestigingen die zowel in 1994 als 2000 waren geregistreerd en verhuisd zijn tussen verschillende locatiecategorïen.

3.7 Verplaatsingspatroon vestigingen: plattelandsterreinen als plaatsen van herkomst en bestemming

In deze laatste paragraaf willen we emigratie en immigratie van plattelandsterreinen nader beschouwen. Het gaat hier met name bij de emigratie (zie tabel 3.4: 348 werkzame personen) om kleine aantallen, waarvan de generaliserende zeggingskracht beperkt is. We bespreken daarom alleen de grote lijnen.

De werkgelegenheidsgroei op plattelandsterreinen als gevolg van de immigratie van vestigingen (Tabel 3.4: 1289 werkzame personen), kan grotendeels op conto worden geschreven van vestigingen die afkomstig zijn van de overige locaties op het platteland. Van de 1289 'nieuwe' banen in de vestigingen die een bedrijventerrein van een plattelandskern als bestemming hebben gekozen, blijkt tweederde de 'overige' locaties van plattelandskernen binnen de gemeente te hebben gehad.

Voor de verplaatste vestigingen die de plattelandsterreinen achter zich hebben gelaten, geldt dat een groot deel, namelijk zo'n 40% (naar aantal arbeidsplaatsen gemeten) de nieuwe locatie heeft gevonden in het 'overige' gebied van de plattelandskernen (waarvan zo'n driekwart binnen de eigen gemeente). Daarnaast heeft ook 40% (van de werkgelegenheid) die de plattelandsterreinen hebben achtergelaten, huisvesting gevonden op een bedrijventerrein van een regionaal centrum (en dan voornamelijk ook weer binnen de eigen gemeente).

Hoofdstuk 4 Het ondernemers perspectief

4.1 De data

In dit onderzoek wordt voor het scherp krijgen van het ondernemersperspectief op de groei van bedrijventerreinen op het platteland gebruik gemaakt van de data uit een enquête onder alle in 2000 verhuisde bedrijven in Fryslân. De enquête is gehouden door Duintop advies¹². Tabel 4.1 laat van alle in 2000 verhuisde bedrijven zien in hoeverre ze zijn verhuisd van of naar de drie soorten kernen: stedelijke centra(stad), regionale centra of plattelandskernen. Het gaat hier nadrukkelijk om alle verplaatsingen ook die niet naar bedrijventerreinen.

Het eerste wat opvalt (in de eerste kolom) is uiteraard dat in absolute termen de meeste verhuizingen dicht bij huis en derhalve binnen één soort kern blijven. Een tweede ding dat opvallend mag zijn is de omvang van de verhuizingen binnen het platteland. In de stad gaat veel om, en daarom zal het niet verbazen dat er veel verhuizingen binnen de stad zijn, maar het platteland vertoont vrijwel net zo veel bedrijfsdynamiek qua aantal verhuizingen als de stad.

Het tweede deel van de tabel laat de verdeling van de respondenten op de gehouden enquête zien. De enquête had een hele goede respons, en de representativiteit over de hier gehanteerde indelingen is goed. Bij enkele onderverdelingen zijn de absolute aantallen uiteraard wel wat laag, maar het algehele beeld is erg gunstig en lijkt een goede basis te geven voor een verdere analyse.

Tabel 4.1 Aantal verhuisde bedrijven, naar soort "kern verhuizing"

	Alle verhuizingen* (KvK geregistreerd)		Respondenten op enquête	
Stad-stad	392	31,4%	117	33,7%
Stad-regionale centra	29	2,3%	13	3,7%
Stad-platteland	65	5,2%	12	3,5%
Regionale centra-stad	21	1,7%	5	1,4%
Regionale centra -regionale centra	168	13,5%	30	8,6%
Regionale centra –platteland	71	5,7%	14	4,0%
Platteland-stad	67	5,4%	17	4,9%
Platteland-regionale centra	74	5,9%	23	6,6%
Platteland-platteland	362	29,0%	116	33,4%
Totaal	1249	100,0%	347	100,0%

**Alleen de intern Friese verhuizingen zijn meegenomen*

4.2 De omvang van de verhuisde bedrijven

Tabel 4.2 toont de omvang van de verhuisde bedrijven qua werkgelegenheid. Hierbij is dezelfde uitsplitsing van verhuisbewegingen gemaakt als hierboven. Over de diagonaal is duidelijk te zien dat naarmate we hogere in de kernen hiërarchie komen we in het algemeen bij verhuizende bedrijven grotere bedrijven hebben. Dus: hoe groter het bedrijf groeit hoe liever het in de stad wil zitten.

¹² Een deel van de resultaten zijn gepubliceerd in het rapport "Innovatieve bedrijfshuisvesting op het Friese platteland – Over vrijkomende boerderijen en andere kansen". Duintop Advies, 2002, Paterswolde. Rapport in opdracht van Kamer van Koophandel Friesland.

Tabel 4.2 Omvang in werkzame personen van verhuisde bedrijven

van:	naar:		
	Stad	Regionaal Centrum	Platteland
Stad	10,3	4,1	3,5
Regionaal Centrum	17,2	7,3	1,5
Platteland	5,7	4,6	3,7

Dit is ook duidelijk als we kijken naar de bewegingen tussen de soorten kernen. We zien duidelijk dat de grootste verhuizende bedrijven van het platteland of vanuit een regionaal centrum naar de stad verhuizen. De tabel laat ook zien dat bedrijven die een stap terug doen in hiërarchie van kernen de kleinste verhuizers zijn. De omvang van bedrijven die "terug"verhuizen naar het platteland vanuit een regionaal centrum hebben een omvang van gemiddeld 1,5 werkzame personen. Terugverhuizers vanuit de stad hebben gemiddeld 3,5 werkzame personen.

4.3 Verhuisredenen

De verhuisde bedrijven is gevraagd naar hun verhuisredenen. Hierbij was er de mogelijkheid om te kiezen uit een zestal voorgeformuleerde motieven plus een zevende categorie "andere redenen". Onderstaande tabel laat de antwoorden zien, waarbij de categorie andere redenen is weggelaten. Hoofdredeenen om te verhuizen zijn omvang (groter/kleiner) van het bedrijf (41% van de antwoorden) en privé redenen (25%). Bereikbaarheid en ligging zijn samen 24%. De laatste zijn de antwoorden die men wellicht het meest zou verwachten.

Tabel 4.3 Verhuisredenen van bedrijven

Verhuisredenen	Aantal keer genoemd	%
Omvang (groter/kleiner)	175	41%
Prijs	29	7%
Bereikbaarheid voor klanten	57	13%
Ligging t.o.v. de markt	46	11%
Hinderwet e.d.	11	3%
Privé redenen	107	25%
Totaal	425	100%

We kunnen de verhuisredenen ook bekijken per type verhuizing, qua verhuizing tussen soort kern.

Hieruit blijken tenminste twee opvallende zaken. In de eerste plaats blijken privé redenen vooral een oorzaak voor verhuizingen op het platteland. Dit hangt nauw samen met de omvang van de bedrijven. Uit achterliggende data blijkt dat bedrijven die deze reden hebben aangegeven hebben een gemiddelde omvang in werkzame personen van 2,1. Bedrijven die deze reden niet noemen hebben een omvang van gemiddelde 8,1 werkzame personen.

Ten tweede is opvallend dat hinderwet redenen (die overigens in het geheel weinig voorkomen) vrijwel alleen zijn voorbehouden aan het platteland.

Tabel 4.4 Verhuisredenen uitgesplitst naar soort verhuizing ('soort kern')

Soort verhuizing:	Verhuisreden:					
	Omvang	Prijs	Bereikb.	Ligging	Hinder	Privé
Stad/Stad	62	6	17	15	2	25
Stad/Reg. Centrum	5	1	1	1	0	3
Stad/platteland	7	3	3	3	0	4
Reg. centrum/Stad	3	1	2	2	0	1
Reg. Centrum/Reg. Centrum	16	3	8	4	0	6
Reg. centrum/Platteland	7	3	1	0	1	7
Platteland/Stad	6	1	1	1	0	6
Platteland/Reg. Centrum	12	2	1	2	1	8
Platteland/Platteland	55	8	21	15	7	40
Totaal	173	28	55	43	11	100

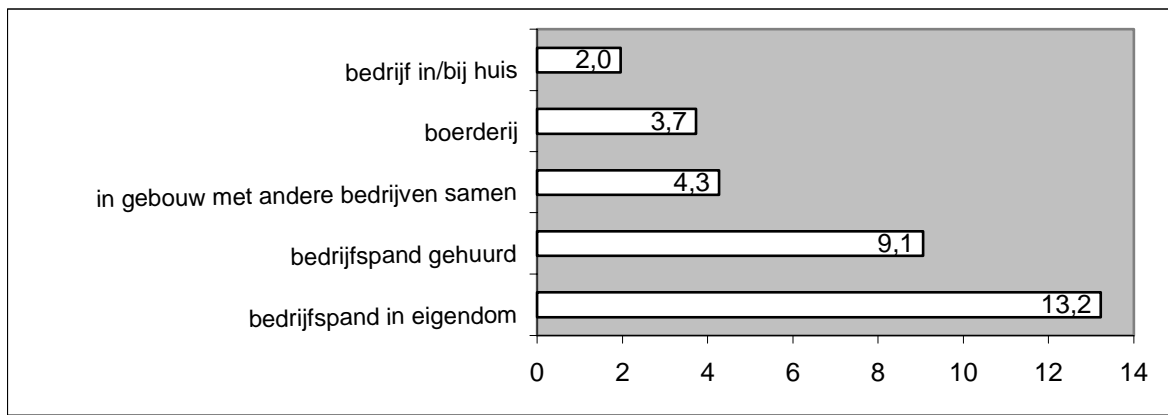
4.4 Het pand waarin men zit

Van belang bij het begrijpen van de verplaatsingsdynamiek van bedrijven is het type huisvesting. Waar zat men in toen men ging verhuizen en waar is men naartoe verhuisd?

Tabel 4.5 Bedrijfsverhuizingen en type huisvesting

Type huisvesting waar de bedrijven vandaan komen	Werken aan/bij huis	Type huisvesting waar de bedrijven naar toe verhuizen					Totaal "vandaan"
		Werken aan/bij huis	Boerderij	Verzamelgebouw	Bedrijfspand, huur	Bedrijfspand, eigendom	
Werken aan/bij huis	100	10	13	18	29	170	
Boerderij	3					3	
Verzamelgebouw	7		28	7	4	46	
Bedrijfspand, huur	9	2	6	32	23	72	
Bedrijfspand, eigendom	4	1	2	5	27	39	
Totaal "naar toe"	123	13	49	62	83	330	

Wat opvalt aan deze tabel is het grote aantal verhuizingen dat start vanuit een pand waarbij men werkt aan of bij huis. Ongeveer de helft van alle bedrijven is zo gevestigd wanneer men gaat verhuizen. Na de verhuizing is dit deel verminderd. De typen huisvesting van bedrijven suggereren een zekere logische volgtijdigheid: een groeiend bedrijf zou een soort levensloop kunnen doormaken van een bedrijf aan huis (waarschijnlijk de boerderij overslaand), via een verzamelgebouw, via een gehuurd bedrijfspand uiteindelijk in een bedrijfspand in eigendom terecht komen. In het genoemde rapport van Duintop advies werd dit geïllustreerd met de volgende grafiek waarin weergegeven de gemiddelde werkzame personen per type huisvesting

Grafiek 4.1 Omvang van bedrijven (in werkzame personen) naar soort huisvesting

Bron: Duintop Advies (2002)

Als wij nu terug kijken naar tabel 4.5 dan lijkt dit wel enigszins ondersteund te worden (boven de diagonaal zijn de getallen veel hoger dan eronder), maar dit is niet het enige. Het feit dat er op de diagonaal hoge getallen staan laat zien dat de meeste verhuizingen binnen één type plaatsvinden. Zo zijn van de 170 bedrijven die vanuit een werk bij huis situatie verhuizen er 100 die ook weer naar een dergelijk type huisvesting toe verhuizen. Dit suggereert dat bedrijven vaak "kleine stapjes" maken, steeds een beetje beter gaan zitten.

4.5 De waardering van de vestigingsplaats en de huisvesting

In de Duintop enquête is ook gevraagd om een rapportcijfer te geven aan het huidige pand en de huidige vestigingsplaats, uitgesplitst voor stad, regionaal centrum en plattelandskernen. In het algemeen lijkt men erg tevreden en de verschillen tussen soort kern zijn hier klein (zie tabel 4.6).

Tabel 4.6 Absolute waarderingen van huidige plaats en pand

	Stad	Regionaal centrum	Platteland
Plaats	7,7	7,9	7,8
Pand	7,8	8,0	7,6

Tabel 4.7 hieronder geeft weer in welke mate bedrijven positiever oordelen over hun nieuwe vestigingsplaats ten opzichte van hun oude. Gebruikelijk is dat bedrijven hun nieuwe plaats positiever waarderen: ze zijn immers niet voor niets verhuisd. Als ze voor aan oude plaats een rapportcijfer 8 gaven, en aan hun nieuwe een cijfer 9, zijn ze er in hun eigen beleving 1 punt op vooruitgegaan. Onderstaand geven we aan hoeveel het gemiddelde bedrijf zegt erop vooruit te zijn gegaan, kijkend naar de waardering voor oude en nieuwe vestigingsplaats.

Meest opvallend is dat "terug"verhuizen van stad naar platteland relatief ongunstig lijkt met een 0,1 teruggang in absolute score. Een verhuizing naar een plek hoger in de kernen hiërarchie leidt in het algemeen tot grotere tevredenheid over de plaats dan blijven binnen dezelfde soort plaats.

Tabel 4.7: Verschil in rapportcijfer oude vestigingsplaats en nieuwe vestigingsplaats

vestigingsplaats van	naar stad	regionaal centrum	platteland	totaal
stad	1	0,6	-0,1	0,9
regionaal centrum	1,4	1,1	0,8	1,1
platteland	1	1,4	0,9	0,9
totaal	1	1,1	0,8	0,9

Bedrijven is ook gevraagd naar de waarderingen van hun oude en nieuwe pand. De verschillen hiertussen zijn vergelijkbaar met hierboven weergegeven in tabel 4.8. Wat gelijk opvalt is dat de verschillen in waardering hier groter zijn. Het grootste verschil is hier 2,8 (laten we zeggen van een 6 naar een 8,8) waar bij de vestigingsplaats het hoogste verschil 1,4 was (van een 6 naar een 7,4). Dit is enerzijds een gevolg van het feit dat veel verhuizingen binnen dezelfde plaats blijven en dus geen of geringe verschillen zullen laten zien. Anderzijds onderstreept het nog eens dat veel verhuizingen vooral vanwege het pand genomen worden: de omvang van het bedrijf moet geacommodeerd worden. het lijkt slechts in tweede of derde instantie een gevolg van het zoeken naar een betere locatie in termen van bereikbaarheid of ligging.

Tabel 4.8: Verschil in rapportcijfer oude pand en nieuwe pand

gebouw van	naar stad	regionaal centrum	platteland	totaal
stad	1,7	2	1,5	1,7
regionaal centrum	2,8	2,7	1,3	2,3
platteland	1	2	1,4	1,5
totaal	1,7	2,3	1,4	1,7

4.6 Alternatieve vestigingsplaatsen overwogen?

Een element dat in dit verband ook relevant is, is de mate waarin andere vestigingsplaatsen zijn overwogen. Tabel 4.9 geeft hiervan de resultaten. Slechts in een klein kwart van de gevallen zijn alternatieve vestigingsplaatsen overwogen. Daarbij zijn al met al ongeveer net zoveel steden, als regionale centra als plattelandskernen overwogen. Waarbij men uiteraard moet bedenken dat plattelandskernen zeer talrijk zijn, regionale centra zijn er slechts 17 en van de steden zijn er 5. Het meest worden alternatieve vestigingsplaatsen overwogen bij verhuizingen die omhoog gaan in de kernhiërarchie en wel van platteland naar regionaal centrum of van platteland naar stad.

Tabel 4.9 De alternatieve vestigingsplaatsen die bedrijven hebben overwogen

Verhuis-beweging	Alternatieven genoemd:				Type genoemde alternatieven		
	Aantal abs	Nee abs	Ja abs	%	stad	reg. centr.	platteland
Stad-Stad	117	99	18	15%	11	7	2
Stad-Regionaal centrum	13	8	5	38%	4	2	1
Stad-platteland	13	12	1	8%	0	0	1
Regionaal centrum-Stad	5	3	2	40%	1	1	0
Regionaal centrum-RC	30	23	7	23%	4	3	1
RC-platteland	14	11	3	21%	0	2	1
Platteland-Stad	20	10	10	50%	1	3	4
Platteland-RC	24	13	11	46%	5	4	2
Platteland-Platteland	118	92	26	22%	5	7	17
Totaal	354	271	83	23%	31	29	29

Literatuur

Duintop Advies (2002), Innovatieve bedrijfshuisvesting op het Friese platteland. Over vrijkomende boerderijen en andere kansen. Januari 2002. Duintop Advies Paterswolde.

Gedeputeerde Staten van Fryslân (2001a), Basisdocument Evaluatie Streekplan Fryslân 1994.

Gedeputeerde Staten van Fryslân (2001b), Overlegdocument Evaluatie Streekplan Fryslân 1994. 30 januari 2001.

IBIS, Integraal Bedrijventerreinen Informatie Systeem. (Database van meerdere jaren via provincie gebruikt) Recente jaren zijn beschikbaar op www.werklocaties.nl

Provinciale Staten van Friesland (1994), Streekplan Friesland 1994; Ruimtelijke perspectieven, zicht op realisering. 30 maart 1994. Leeuwarden: Provincie Friesland.

Provincie Fryslân (2001a), Ruimte voor werk; Notitie bedrijventerreinen en kantoorlocaties 2000-2010. Oktober 2001. Leeuwarden: Provincie Fryslân.

Provincie Fryslân (2001b) Reactienota op "Ruimte voor Werk". Oktober 2001 Leeuwarden: Provincie Fryslân.

Bijlagen

Bijlage 2-1

Uitgifte van bedrijvensterreinen (1990-2000) in de plattelandskernen van de Top7 gemeenten

plaats	Wymbrits.	Littens.	Achtkarsp.	Dantum.	Skarsterl.	Menaldum.	Ferwerder.
	1	2	3	4	5	6	7
Woudsend	33%						
Heeg	28%						
IJlst	18%						
Scharnegoutum	8%						
Uitwellingerga	5%						
Oudega	4%						
Nijland	3%						
Blauwhuis	1%						
Winsum		57%					
Wommels		29%					
Easterein		8%					
Wieuwerd		6%					
Kootstertille			83%				
Twijzelerheide			11%				
Harkema			6%				
Veenwouden				53%			
Damwoude				30%			
Zwaagwesteinde				11%			
Rinsumageest				7%			
Sint Nicolaasga					71%		
Oudehaske					18%		
Langweer					12%		
Dronrijp						69%	
Berlikum						21%	
Marssum						5%	
Menaldum						5%	
Hallum							54%
Marrum							28%
Ferwert							18%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Totaal (ha)	33,27	25,57	20,23	18,45	18,21	12,81	12,79

Bijlage 2-2

Kernen gerangschikt naar uitgifte bedrijventerrein (in m2) per inwoner

Plattelandskernen met minder dan 1500 inwoners (in 1996)

gemeente	sg/rc/pk	plaats	inw 96	uitg 90-00	M2 PER INW
1 Littenseradiel	pk	Winsum (Li)	1027	14,7	142,6
2 Ameland	pk	Ballum	366	3,0	82,0
3 Wymbritseradiel	pk	Woudsend	1373	11,0	80,1
4 Tytsjerksteradiel	pk	Earnewâld	383	2,6	68,7
5 Kollumerland	pk	Triemen	346	1,8	51,4
6 Gaasterlan-Sleat	pk	Nijemirdum	586	2,7	46,1
7 Wymbritseradiel	pk	Uitwellingerga	428	1,8	41,8
8 Littenseradiel	pk	Wierum	360	1,5	41,7
9 Nijefurd	pk	Warns	738	2,7	36,6
10 Ameland	pk	Nes (Am)	1122	3,9	34,4
11 Tytsjerksteradiel	pk	Aldtsjerk	665	2,0	30,1
12 Nijefurd	pk	Stavoren	948	2,7	28,0
13 Skarsterlân	pk	Langweer	918	2,1	23,3
14 Littenseradiel	pk	Easterein	1016	2,1	20,8
15 Dongeradeel	pk	Metslawier	907	1,7	18,7
16 Gaasterlan-Sleat	pk	Sloten	655	1,2	18,3
17 Dongeradeel	pk	Nes (Do)	443	0,8	18,1
18 Wymbritseradiel	pk	Oudega (Wy)	763	1,3	16,6
19 Gaasterlan-Sleat	pk	Bakhuizen	1026	1,4	13,9
20 Kollumerland	pk	Burum	630	0,8	12,7
21 Wymbritseradiel	pk	Nijland	911	1,1	12,3
22 Boarnsterhim	pk	Jirnsom	1359	1,7	12,2
23 Dantumadeel	pk	Rinsumageest	1187	1,2	10,1
24 Opsterland	pk	Langezwaag	1202	1,0	8,3
25 Wymbritseradiel	pk	Blauwhuis	498	0,3	5,8
26 Menaldumadeel	pk	Marssum	1213	0,7	5,4

Plattelandskernen met meer dan 1500 inwoners (in 1996)

gemeente	sg/rc/pk	plaats	inw 96	uitg 90-00	M2 PER INW
1 Achtkarspelen	pk	Kootstertille	2551	16,8	65,7
2 Wymbritseradiel	pk	Heeg	1955	9,4	48,0
3 Skarsterlân	pk	Sint Nicolaasga	3004	12,9	42,8
4 Littenseradiel	pk	Wommels	2050	7,3	35,7
5 Menaldumadeel	pk	Dronrijp	3046	8,8	29,0
6 Dantumadeel	pk	Veenwouden	3770	9,8	25,9
7 Ferwerderadeel	pk	Hallum	2760	6,9	25,0
8 Ferwerderadeel	pk	Marrum	1566	3,6	23,0
9 Boarnsterhim	pk	Akkrum	3152	6,8	21,4
10 Het Bildt	pk	Minnertsga	1829	3,8	20,5
11 Wymbritseradiel	pk	IJlst	2986	5,9	19,8
12 Skarsterlân	pk	Oudehaske	1916	3,2	16,8
13 Wymbritseradiel	pk	Scharnegoutum	1620	2,5	15,5
14 Achtkarspelen	pk	Twizelerheide	1873	2,3	12,4
15 Ferwerderadeel	pk	Ferwerd	1893	2,3	12,1
16 Leeuwarderadeel	pk	Stiens	7175	8,7	12,1
17 Menaldumadeel	pk	Berlikum	2493	2,7	11,0
18 Het Bildt	pk	Sint Jacobiparochie	1995	1,9	9,6
19 Opsterland	pk	Ureterp	4515	4,2	9,3
20 Tytsjerksteradiel	pk	Noardburgum	2336	2,2	9,3
21 Dantumadeel	pk	Damwoude	5937	5,5	9,2
22 Weststellingwerf	pk	Noordwolde (We)	4360	4,0	9,1
23 Boarnsterhim	pk	Aldeboarn	1617	1,5	9,0
24 Terschelling	pk	West-Terschelling	2599	2,3	8,9
25 Ooststellingwerf	pk	Haulerwijk	3193	2,4	7,6
26 Kollumerland	pk	Kollumerzwaag	3046	2,3	7,4
27 Dantumadeel	pk	Zwaagwesteinde	5120	2,1	4,0
28 Opsterland	pk	Bakkeveen	1775	0,5	2,8
29 Achtkarspelen	pk	Harkema	4291	1,2	2,7

Regionale centra

gemeente	sg/rc/pk	plaats	inw 96	uitg 90-00	M2 PER INW
1 Wunseradiel	rc	Makkum	3213	20,4	63,3
2 Boarnsterhim	rc	Grou	5426	22,6	41,7
3 Opsterland	rc	Gorredijk	6707	25,5	38,1
4 Gaasterlan-Sleat	rc	Balk	3245	12,2	37,6
5 Het Bildt	rc	Sint Annaparochie	4445	15,4	34,6
6 Skarsterlân	rc	Joure	12656	40,5	32,0
7 Nijefurd	rc	Workum	4053	12,8	31,7
8 Weststellingwerf	rc	Wolvega	11883	24,4	20,5
9 Lemsterland	rc	Lemmer	8752	17,4	19,9
10 Bolsward	rc	Bolsward	9333	15,8	17,0
11 Franekeradeel	rc	Franeker	12666	21,5	17,0
12 Ooststellingwerf	rc	Oosterwolde (Oo)	9583	16,2	16,9
13 Achtkarspelen	rc	Surhuisterveen	5849	9,3	15,8
14 Kollumerland	rc	Kollum	5401	8,1	14,9
15 Dongeradeel	rc	Dokkum	12439	14,5	11,7
16 Tytsjerksteradiel	rc	Burgum/Sumar	10580	10,8	10,2
17 Achtkarspelen	rc	Buitenpost	5625	5,1	9,1

Stedelijke centra

gemeente	sg/rc/pk	plaats	inw 96	uitg 90-00	M2 PER INW
1 Heerenveen	sg	Heerenveen	27649	158,2	57,2
2 Harlingen	sg	Harlingen	14025	37,7	26,9
3 Smallingerland	sg	Drachten	40927	104,3	25,5
4 Sneek	sg	Sneek	28908	51,4	17,8
5 Leeuwarden	sg	Leeuwarden	84077	112,5	13,4

Bijlage 2-3**Uitgiftes in plattelandskernen met bijzondere taakstelling c.q. positie**

namelijk: -recreatietaak (recreatieontwikkelingskern of recreatiespeerpunt)

-werkgelegenheidskern

-kern met oud terrein/bestaande plancapaciteit

gemeente	sg/rc	recreatie	plaats	uitg 90-00	uitg 90-94	uitg 95-00	
1	Skarsterlân	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Sint Nicolaasga Total	12,9	5,0	7,9
2	Wymbritseradiel	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Woudsend Total	11,0	3,3	7,7
3	Wymbritseradiel	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Heeg Total	9,4	2,0	7,4
4	Weststellingwerf	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Noordwolde Total	4,0	0,8	3,2
5	Wymbritseradiel	pk	recreatie-ontwikkelingskern	IJlst Total	5,9	3,1	2,8
6	Nijefurd	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Warns Total	2,7	0,0	2,7
7	Tytsjerksteradiel	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Earnewâld Total	2,6	0,0	2,6
8	Skarsterlân	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Langweer Total	2,1	0,0	2,1
9	Nijefurd	pk	speerpunt recreatie	Stavoren Total	2,7	1,3	1,4
10	Gaasterlân-Sleat	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Sloten Total	1,2	0,0	1,2
11	Wymbritseradiel	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Oudega Total	1,3	0,1	1,2
12	Nijefurd	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Koudum Total	0,5	0,0	0,5
13	Opsterland	pk	recreatie-ontwikkelingskern	Bakkeveen Total	0,5	0,1	0,4
				Totaal "recreatie"	56,7	15,6	41,1
				Totaal platteland*	212,0	67,8	144,1
				"recreatie"/platteland	27%	23%	28%

gemeente	sg/rc	recreatie	plaats	uitg 90-00	uitg 90-94	uitg 95-00	
1	Menaldumadeel	pk	werkgelegenheidskern	Dronrijp Total	8,8	0,8	8,1
2	Leeuwarderadeel	pk	werkgelegenheidskern	Stiens Total	8,7	2,7	6,0
3	Ferwerderadeel	pk	werkgelegenheidskern	Marrum Total	3,6	0,0	3,6
				Totaal "werkgelegenheid"	21,1	3,4	17,7
				Totaal platteland*	212,0	67,8	144,1
				"werkgelegenheid"/platteland	10%	5%	12%

gemeente	sg/rc	recreatie	plaats	uitg 90-00	uitg 90-94	uitg 95-00	
1	Achtkarspelen	pk	oud terrein/bestaande plancapaciteit	Kootstertille Total	16,75	2,57	14,18
2	Dantumadeel	pk	oud terrein/bestaande plancapaciteit	Veenwouden Total	9,75	2,8	6,95
3	Boarnsterhim	pk	oud terrein/bestaande plancapaciteit	Akkrum Total	6,75	1	5,75
4	Ferwerderadeel	pk	oud terrein/bestaande plancapaciteit	Hallum Total	6,9	6,3	0,6
				Totaal "oud-bestaand"	40,2	12,7	27,5
				Totaal platteland*	212,0	67,8	144,1
				"oud-bestaand"/platteland	19%	19%	19%

* Het totaal voor 1990-2000 komt niet geheel overeen met het totaal uit Tabel 2.1 omdat in deze bijlagentabel het totaal exclusief nul-uitgiftes in 94-00 is.

Bijlage 2-4

Kavelgrootte van bedrijfsterreinitgifte naar soort kern

=<m2	plattelandskernen regionale centra stedelijke centra		
	<i>Frequentie</i>	<i>Frequentie</i>	<i>Frequentie</i>
500	23	29	27
1000	44	39	45
1500	75	73	74
2000	76	72	74
2500	40	70	48
3000	28	43	28
3500	26	25	29
4000	22	22	22
4500	6	18	21
5000	16	7	24
5500	5	5	11
6000	5	5	16
6500	4	6	9
7000	4	4	7
7500	2	5	4
8000	3	4	7
8500	1	2	5
9000	3	1	3
9500	0	5	4
10000	2	6	12
>10000	10	17	59

Bron: specificatie IBIS, eigen bewerking.

Bijlage 3-1

Bijlage 3-1: Kerngetallen gemeenten - Tabel 1

gemeente	werkgelegenheid in 1994							werkgelegenheid in 2000						
	pk: bedrijv.terrein	pk: overige	rc: bedrijv.terrein	rc: overige	sc: bedrijv.terrein	sc: overige	totaal	pk: bedrijv.terrein	pk: overige	rc: bedrijv.terrein	rc: overige	sc: bedrijv.terrein	sc: overige	totaal
Achtkarspelen	736	2091	769	2320			5916	855	2502	608	2733			6698
Ameland	15	984					999	34	1201					1235
Boarnsterhim	669	1224	470	871			3234	692	1313	828	976			3809
Bolsward			1061	1940			3001			1490	2163			3653
Dantumadeel	544	2480					3024	722	2753					3475
Dongeradeel	138	1224	1779	2801			5942	136	1266	2155	3170			6727
Ferwerderadeel	312	1076					1388	443	1071					1514
Franekeradeel	1	904	1312	2741			4958	1	945	1731	2464			5141
Gaasterlân Sleat	82	872	533	549			2036	119	975	701	553			2348
Harlingen		90			1135	3108	4333		63			1618	2808	4489
Heerenveen		1080			4183	7245	12508		1197			6131	9040	16368
het Bildt	104	440	162	674			1380	121	543	287	765			1716
Kollumerland	68	549	334	802			1753	113	591	447	929			2080
Leeuwarden	0	358			7612	36708	44678	39	505			9328	39901	49773
Leeuwarderadeel	163	818					981	266	1264					1530
Lemsterland	21	272	857	1589			2739	22	396	1181	1806			3405
Littenseradiel	321	1109					1430	651	1145					1796
Menaldumadeel	283	1219					1502	389	1447					1836
Nijefurd	158	1199	383	646			2386	309	1183	454	707			2653
Ooststellingwerf	277	1685	1430	1474			4866	384	1960	1482	1755			5581
Opsterland	170	3076	1421	1125			5792	105	3144	1471	1365			6085
Schiermonnikoog	18	343					361	19	361					380
Skarsterlan	333	1617	2179	1899			6028	514	1728	2221	2193			6656
Smallingerland		647			7118	8124	15889		699			9216	10123	20038
Sneek		67			3004	7565	10636		94			3667	8451	12212
Terschelling	15	1431					1446	62	1529					1591
Tytsjerksteradiel	410	2841	1161	1874			6286	502	2692	1223	2185			6602
Vlieland	2	498					500	8	518					526
Weststellingwerf	102	1397	1546	2230			5275	121	1704	1484	2604			5913
Wûnseradiel	0	911	385	548			1844	15	1010	509	589			2123
Wymbritseradiel	528	1973					2501	783	2322					3105
Totaal	5470	34475	15782	24083	23052	62750	165612	7425	38121	18272	26957	29960	70323	191058

Bron: PWR Fryslân (eigen bewerking)

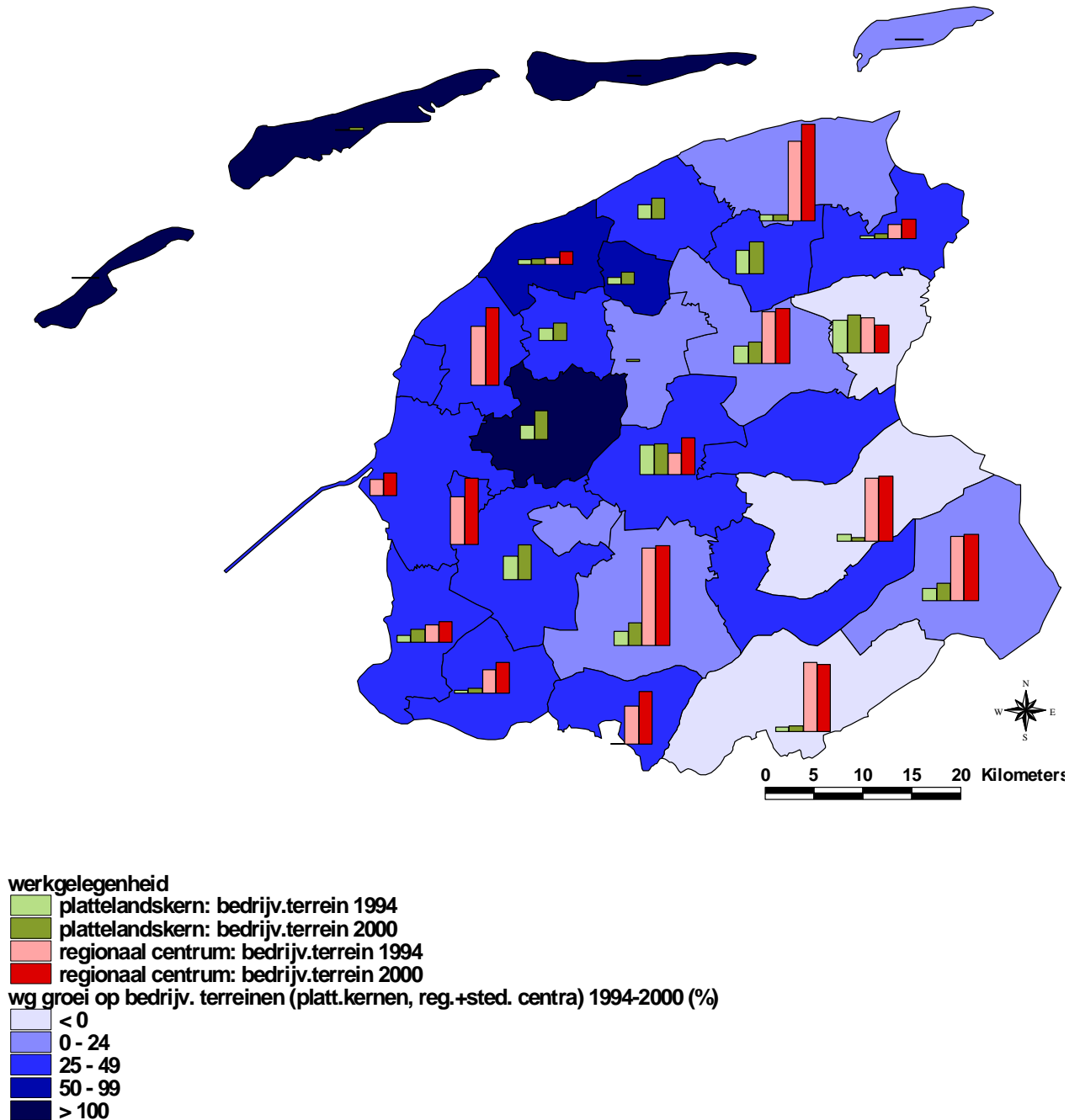
Bijlage 3-1: Kerngetallen gemeenten - Tabel 2

gemeente	wg ontwikkeling platteland			wg ontwikkeling terreinen			wg ontwikkeling terreinen			wg ontwikkeling			wg ontwikkeling (totaal)		
	plattelandsterreinen			regionale centra			stedelijke centra			bedrijventerreinen (totaal)					
	abs. groei	% groei	aandeel in totale groei	abs. groei	% groei	aandeel in totale groei	abs. groei	% groei	aandeel in totale groei	abs. groei	% groei	aandeel in totale groei	abs. groei	% groei	aandeel in totale groei
Achtkarspelen	119	16.17	6.09	-161	-20.94	-6.47				-42	-2.79	-0.37	782	13.22	3.07
Ameland	19	126.67	0.97							19	126.67	0.17	236	23.62	0.93
Boarnsterhim	23	3.44	1.18	358	76.17	14.38				381	33.45	3.36	575	17.78	2.26
Bolsward				429	40.43	17.23				429	40.43	3.78	652	21.73	2.56
Dantumadeel	178	32.72	9.10							178	32.72	1.57	451	14.91	1.77
Dongeradeel	-2	-1.45	-0.10	376	21.14	15.10				374	19.51	3.29	785	13.21	3.08
Ferwerderadeel	131	41.99	6.70							131	41.99	1.15	126	9.08	0.50
Franekeradeel	0	0.00	0.00	419	31.94	16.83				419	31.91	3.69	183	3.69	0.72
Gaasterlân Sleat	37	45.12	1.89	168	31.52	6.75				205	33.33	1.81	312	15.32	1.23
Harlingen							483	42.56	6.99	483	42.56	4.25	156	3.60	0.61
Heerenveen							1948	46.57	28.20	1948	46.57	17.16	3860	30.86	15.17
het Bildt	17	16.35	0.87	125	77.16	5.02				142	53.38	1.25	336	24.35	1.32
Kollumerland	45	66.18	2.30	113	33.83	4.54				158	39.30	1.39	327	18.65	1.29
Leeuwarden	39	#	1.99				1716	22.54	24.84	1755	23.06	15.46	5095	11.40	20.02
Leeuwarderadeel	103	63.19	5.27							103	63.19	0.91	549	55.96	2.16
Lemsterland	1	4.76	0.05	324	37.81	13.01				325	37.02	2.86	666	24.32	2.62
Littenseradiel	330	102.80	16.88							330	102.80	2.91	366	25.59	1.44
Menaldumadeel	106	37.46	5.42							106	37.46	0.93	334	22.24	1.31
Nijefurd	151	95.57	7.72	71	18.54	2.85				222	41.04	1.96	267	11.19	1.05
Ooststellingwerf	107	38.63	5.47	52	3.64	2.09				159	9.31	1.40	715	14.69	2.81
Opsterland	-65	-38.24	-3.32	50	3.52	2.01				-15	-0.94	-0.13	293	5.06	1.15
Schiermonnikoog	1	5.56	0.05							1	5.56	0.01	19	5.26	0.07
Skårsterlan	181	54.35	9.26	42	1.93	1.69				223	8.87	1.96	628	10.42	2.47
Smallingerland							2098	29.47	30.37	2098	29.47	18.48	4149	26.11	16.31
Sneek							663	22.07	9.60	663	22.07	5.84	1576	14.82	6.19
Terschelling	47	313.33	2.40							47	313.33	0.41	145	10.03	0.57
Tytsjerksteradiel	92	22.44	4.71	62	5.34	2.49				154	9.80	1.36	316	5.03	1.24
Vlieland	6	300.00	0.31							6	300.00	0.05	26	5.20	0.10
Weststellingwerf	19	18.63	0.97	-62	-4.01	-2.49				-43	-2.61	-0.38	638	12.09	2.51
Wûnseradiel	15	#	0.77	124	32.21	4.98				139	36.10	1.22	279	15.13	1.10
Wymbritseradiel	255	48.30	13.04							255	48.30	2.25	604	24.15	2.37
Totaal	1955	35.74	100.00	2490	15.78	100.00	6908	27.88	100.00	11353	25.63	100.00	25446	15.36	100.00

Bron: PWR Fryslân (eigen bewerking)

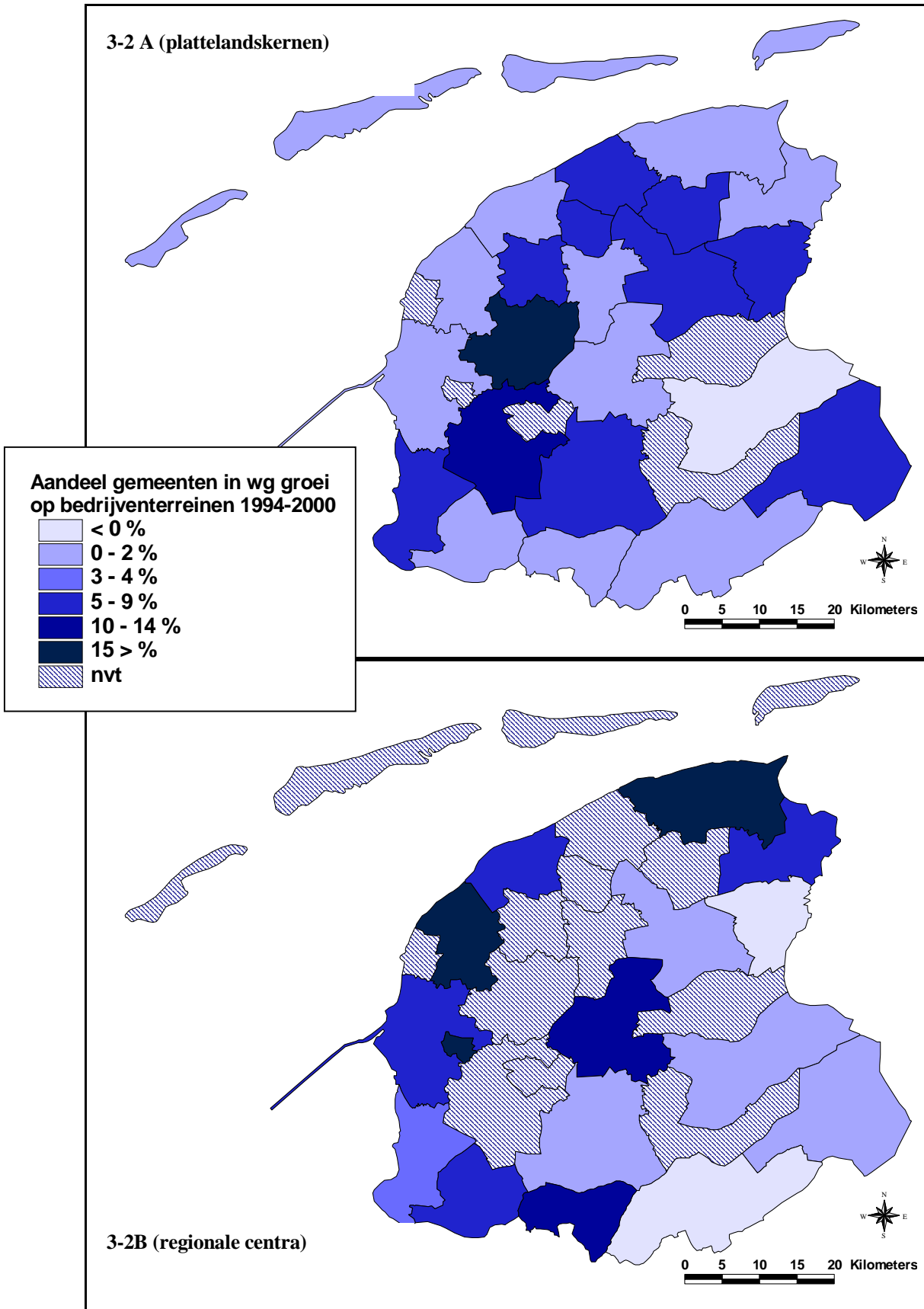
BIJLAGE 3-2

Figuur 3-1: Werkgelegenheid (fulltime) op bedrijventerreinen plattelandskernen en regionale centra (1994 en 2000) en werkgelegenheidsgroei(%) op bedrijventerreinen (inclusief terreinen bij stedelijke centra) 1994-2000

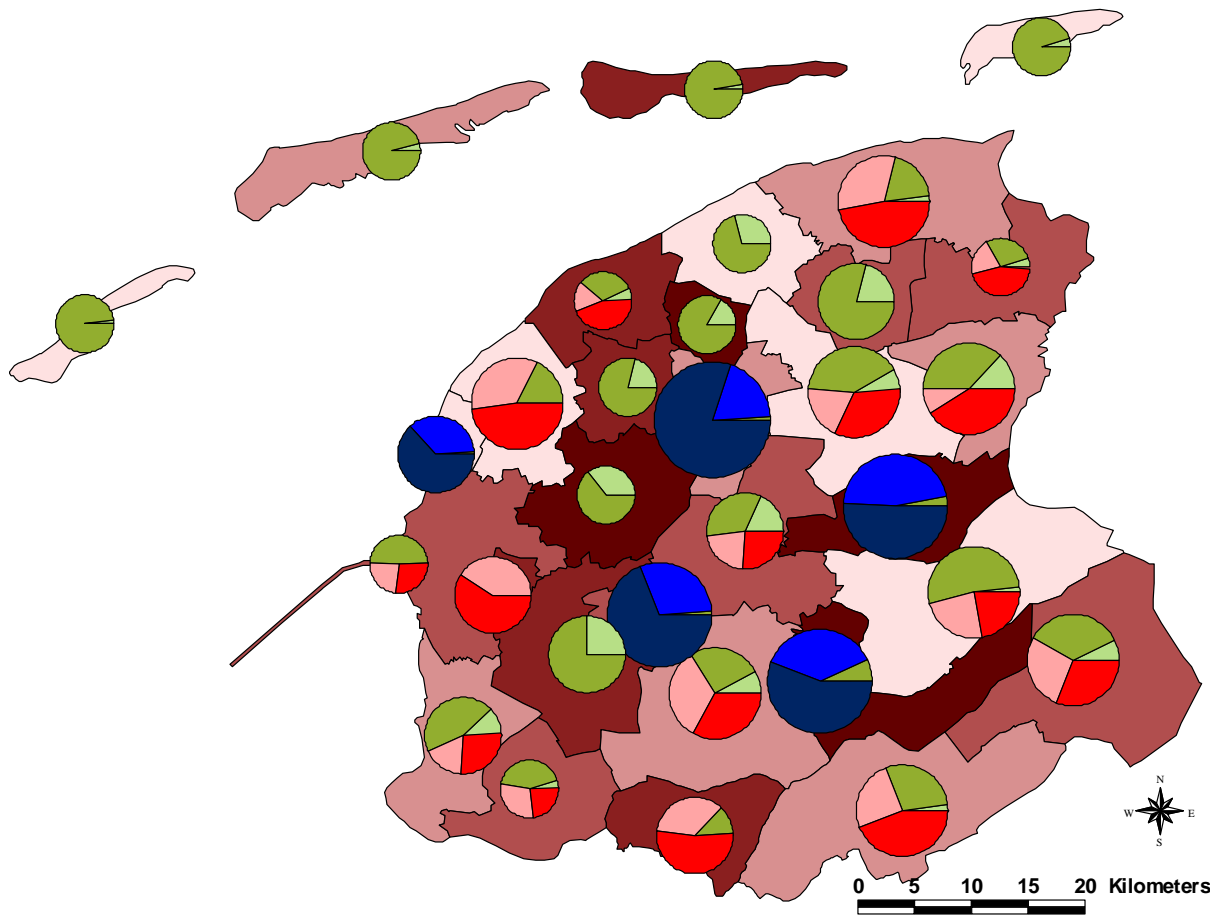
Bron: PWR Fryslân (eigen bewerking)

Figuur 3-2: Aandeel gemeenten in de werkgelegenheidsgroei (1994-2000) op bedrijventerreinen van plattelandskernen (3-2A) en regionale centra (3-2B)

Bron: PWR Fryslân (eigen bewerking)

Figuur 3-3: Verdeling arbeidsplaatsen (fulltime, 2000) binnen gemeenten naar locatiecategorïeën en werkgelegenheidsgroei (%) 1994-2000 van gemeenten

werkgelegenheidsverdeling binnen gemeenten naar type locatie (2000)

- plattelandskern: bedrijv.terrein
- plattelandskern: overig
- regionaal centrum: bedrijv.terrein
- regionaal centrum: overig
- stedelijk centrum: bedrijv.terrein
- stedelijk centrum: overig

werkgelegenheidsgroei gemeenten 1994-2000 (%)

- 4 - 9
- 10 - 14
- 15 - 19
- 20 - 24
- > 25

Bron: PWR Fryslân (eigen bewerking)

Bijlage 3-3 Toelichting positie Nijehaske bij berekening ruimtelijke werkgelegenheidsontwikkelingen

Vanaf paragraaf 3.5 wordt Nijehaske anders behandeld dan eerder in Hoofdstuk 2 en in de eerdere paragrafen van hoofdstuk 3. De achtergrond hiervan is datatechnisch: in hoofdstuk 3 is gewerkt vanuit de een PWR en GIS "gemeentegrenzen-optiek", terwijl in hoofdstuk 2 is gewerkt van uit de IBIS "bedrijventerreinen-optiek". In de eerder paragrafen van hoofdstuk 3 is dit "rechtgetrokken" zodat er geen verschil in behandeling is met hoofdstuk 2. Vanaf paragraaf 3.5 is dit niet meer het geval omdat die correctie hier enerzijds moeilijker te maken was dan in het begin van hoofdstuk 3, terwijl anderzijds het voor de aard en uitkomsten van de analyses vanaf paragraaf 3.5 weinig verschil maakte.

Wat is nu concreet het verschil? Het enige grote verschil zit in de behandeling van Nijehaske. Vanaf 3.5 is een deel van de bedrijventerreinen bij Heerenveen die tegen Nijehaske aanliggen gerekend tot Nijehaske. De werkgelegenheidsgroei dus ook. Het gaat hier om 487 werkzame personen, die hier vanuit de "gemeentegrenzen optiek" zijn gerekend tot Nijehaske, en daarmee tot het platteland van Skarsterlân en Fryslân, maar die vanuit de "bedrijventerreinen optiek" tot de stedelijke centra en Heerenveen gerekend kunnen worden (zoals ook in Hoofdstuk 2 is gebeurd).

Overigens is er ook voor het hanteren van de "gemeentegrenzen optiek" het nodige te zeggen. Het gaat hier immers om een stedelijke ontwikkeling die zo omvangrijk is dat het platteland moet worden "opgeslokt". Registratie bij groei van activiteiten op het platteland is dan misschien minder versluierend dan eenvoudige registratie bij stedelijke centra zoals in hoofdstuk 2 en het begin van hoofdstuk 3 is gebeurd. Hoe dan ook, de lezer zij gewezen op het feit an sich en op de omvang van het feit.

Hieronder volgt een meer technisch getinte uitleg van de datatechnische werkwijze in hoofdstuk 3 en het resulterende verschil in de twee hierboven genoemde optieken.

Bij het toekennen van de werkgelegenheidscijfers uit het Provinciale Werkgelegenheidsregister (PWR) aan de ruimtelijke categorieën zoals hier onderscheiden (bedrijventerreinen en overige locaties van plattelandskernen, regionale centra en stedelijke centra van gemeenten) is uitgegaan van de adresgegevens die behoren bij de vestigingen die voorkomen in dit register ten tijde van 1-5-1994 en 1-5-2000. Middels een GIS bewerking is nagegaan welke adressen voorkomen op de afzonderlijke bedrijventerreinen zoals deze binnen IBIS worden onderscheiden met zogenaamde 'rinnummers'. Vervolgens is een koppeling gemaakt met het PWR bestand waarbij voor de afzonderlijke vestigingen is achterhaald of deze op een (en welk) bedrijventerrein gevestigd zijn. Op basis van de adresgegevens uit het PWR bestand is daarna een aggregatie van de werkgelegenheidscijfers van de afzonderlijke vestigingen gemaakt, waarbij het behoren tot een plattelandskern, regionaal centrum, dan wel stedelijk centrum aan de hand van de plaatsnaam is vastgesteld. Het betreft hier dus een ruimtelijke invalshoek, waarbij de werkgelegenheidsgroei op een enkel bedrijventerrein over meerdere woonplaatsen (en gemeenten) verdeeld kan zijn (het blijkt overigens dat een en dezelfde rinnummer niet wordt gedeeld door vestigingen die tot verschillende gemeenten worden gerekend, wel zijn er vestigingen in verschillende woonplaatsen gelegen op hetzelfde terrein). De gekozen ruimtelijke invalshoek kan tot enigszins andere resultaten leiden dan wanneer de bedrijventerreinen als uitgangspunt worden genomen (en deze aan een specifieke woonplaats of gemeente worden toegekend). Deze situatie doet zich voor met betrekking tot de bedrijventerreinen Kanaalwest I, BPF West en Kanaalwest II (rinnummers 4598, 4059 & 110065) waarvan de vestigingen in het PWR tot Nijehaske (plattelandskern in de gemeente Skarsterlan) worden gerekend, terwijl deze terreinen meestal als onderdeel van een groter bedrijvenpark behorende bij de kern Heerenveen (stedelijk centrum in de gelijknamige gemeente) worden beschouwd.

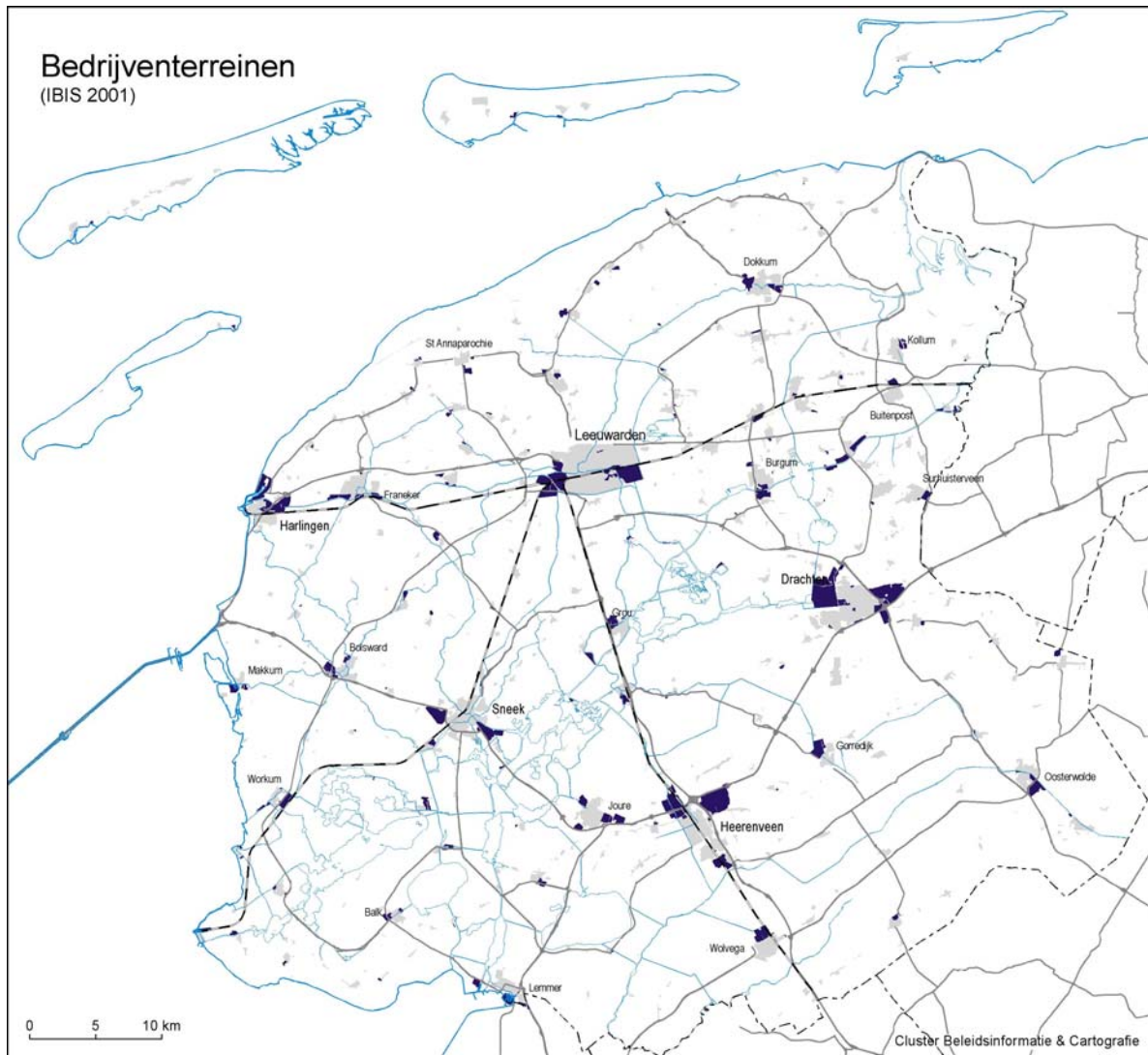
Bijlage 3-4

Dynamiek in werkgelegenheid bij permanente vestigingen

	permanent (negatief deel)			permanent (positief deel)			saldo	groeipos /saldo	groeineg /saldo
	1994	2000	groeig 94-00	1994	2000	groeip 94-00			
plat.kernen: bedrijventerreinen	1186	766	-420	2462	3547	1085	665	163%	-63%
plat.kernen: overig	9579	6064	-3515	15679	21658	5979	2464	243%	-143%
reg.centra: bedrijventerreinen	3990	2569	-1421	6456	9376	2920	1499	195%	-95%
reg.centra: overig	6627	4651	-1976	10807	15057	4250	2274	187%	-87%
sted.centra: bedrijventerreinen	5699	3983	-1716	10752	14395	3643	1927	189%	-89%
sted.centra: overig	16353	11398	-4955	27352	41349	13997	9042	155%	-55%
totaal	43434	29431	-14003	73508	105382	31874	17871	178%	-78%

Bron: PWR, eigen bewerking

Bijlage 3-5

Publicaties¹³

- EC 96 E. Beumers, *Beslissende (f)actoren voor hennep teelt, onderzoek naar het achterwege blijven van hennep teelt voor de papierindustrie in de Veenkoloniën*, 1997.
- EC 98-I K.J. Driessen, *Internationale uitbesteding door de KLM*, 1997.
- EC 98-II A.M.S. den Ouden, H.B.G. Gelling, *Economische betekenis van een groeiend Schiphol voor bedrijven*, 1997.
- EC 99 M.B.W. Hazewinkel, R.T. Postma, *Financiering monumentenzorg, onderhoud versus restauratie*, 1997.
- EC 100 R. Enting, *Subsidieverdeling voor het stads- en streekvervoer: doelstellingsbewust?*, 1997.
- EC 101 R. Schultink, *Lokale Agenda 21, beleid en indicatoren voor duurzaamheid*, 1997.
- EC 102 drs. F.J. Sijtsma, drs. D. Strijker, M.L.A.W. Hoefsloot, *Duurzame ontwikkeling in het Waddengebied, een methode voor het afwegen van economie, natuur, milieu en landschap*, 1998.
- EC 103 drs. M.J.H. van Onna, *Kwaliteitsmeting in de economische wetenschap, een goede econoom is meer dan een goede onderzoeker*, 1998.
- EC 104 A. Heine, M. Maatman, *Maatschappelijk verantwoord ondernemen, een analyse van de jaarverslagen van de 25 grootste Nederlandse ondernemingen*, 1998.
- EC 105 R. Hilgenga, *Kennisvergroting in het Roemeense midden- en kleinbedrijf, de rol van de ontwikkelingsprogramma's van de Europese Unie*, 1998.
- EC 105 ing. K. Bettels, drs. F.J. Sijtsma, *Het Emssperrwerk, een evaluatie op duurzaamheid van een waterkering in de Ems*, 1998.
- EC 107 J.W. Boven, *Markt voor natuurvoeding: een supermarkt, de toekomstige ontwikkeling van het netwerk van biologische voedingsmiddelen*, 1998.
- EC 108 J. Idema., *Stock Markets in Transition Economies, the case of the Tallinn stock exchange, Estonia*, 1998.
- EC 109 P.A.M. Lohle, *Arbeidspool, een (arbeidsmarkt)instrument om flexibiliteit en bestaande zekerheid te combineren*, 1999.
- EC 110 A.P. Postma, drs. F.J. Sijtsma, drs. T.M. Stelder en drs. D. Strijker, *De concurrentiekracht van Weststellingwerf, een economisch-ruimtelijk perspectief*, 1999.
- EC 111 R. de Veer, *Bank stability in transition economics, case study Estonia*, 1999.
- EC 112 R.J. Suhlman, m.m.v. drs. F.J. Sijtsma, *Financiering van monumentale kerken – Verkenning van de effecten van overheidsbeleid*, 1999.
- EC 113 H. Dijk, *Ware Woorden of Schone Schijn? – De betrouwbaarheid van uitlatingen over Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen*, 1999.
- EC 114 W. Dijkstra, *Water zonder grenzen, internationalisering van de Nederlandse watersector*, 1999.
- EC 115 R.P. Brouwer en O.P. Smid, *Magnesiumproductie in de Eemsmond, vorming van clusters van bedrijvigheid rondom magnesiumproductie*, 1999.
- EC 116 A.P. Postma, *Ecologische voetafdruk, betekenis en bruikbaarheid*, 2000.
- EC 117 G. Ypma, *Een onderzoek naar streekgebonden producten in het Waddengebied*, 2001.
- EC 118 G. Molema en P. Olthof, *Vermarkting van dorplandschappen*, 2001.
- EC 119 D. de Jong, *Verstand van Zaken? - Over wetenschap, waarheid en verwaring*, 2001.
- EC 120 E. Bruning, S.Jansen, M. Kasper, drs. E. Kamphuis (red.), *Formule Trendbreuk voor EKO-verkoop: Trendy of Trend?*, 2001.
- EC 121 M. Broekhof, *Transparency in the pharmaceutical industry - a cost accounting approach to the prices of drugs*, 2002.
- EC 122 E. Kamphuis, *Organic Flower Bulbs from Holland, Outlook for the French Market*, 2002

¹³ Publicaties in de reeks Publicaties van de Wetenschapswinkel voor Economie hebben een EC nummer, krijgen een ISBN nummer en worden uitgebracht op klein formaat, gebonden. Publicaties uitgebracht in de werkdocumenten reeks hebben een WD nummer, krijgen geen ISBN nummer en worden uitgebracht op A4 formaat met een metalen ringband.

- EC 123 B. Hilbrands, J. van Veen, drs. E. Kamphuis (red.), *Gastouder gezocht! Strategieën voor kleinschalige en flexibele kinderopvang*, 2002.
- EC 124 A.W. Brouwer, D. Dijkema, *Microfinance Dilemma: The Case of Bandung, Indonesia*, 2002.
- EC 125 D. Kuipers, *Bouwen aan duurzaamheid, een onderzoek onder Nederlandse gemeenten naar de invoering van de statiegeldregeling voor het stimuleren van duurzaam bouwen op vrije kavels*, 2002.
- EC 126 drs. F.J. Sijtsma, drs. P. Hogendoorn, drs. G. J. Hoogstra, drs. C.-J. Pen, prof. dr. P.H. Pellenbarg m.m.v. Sytse Duiverman, *Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland*, 2002.

Werkdocumenten

- WD 2000-1 drs. Frans J. Sijtsma, Prof. dr. P.H. Pellenbarg en drs. K.G. Lugtenborg, *Naar een goed besluit over vier Friese musea*, 2000.
- WD 2000-2 drs. Elise Kamphuis (red.), *Komt EKO van de grond?, De verwerkingscapaciteit van biologische producten in Noord Nederland*, 2000.
- WD 2000-3 dr. D. Strijker, Prof. dr. D.-J.F. Kamann, drs. F.J. Sijtsma, *Bioraffinage in Noord-Nederland*, 2000.
- WD 2001-1 U. Futh, drs. F.J. Sijtsma, *Nieuwe kansen voor de Nijkans. Mogelijkheden voor kuuroord spin-off bij de ontwikkeling van het bedrijfsterrein de Nijkans in Nieuweschans*, 2001.
- WD 2001-2 U. Futh, *Meten van natuurwaarden in Duitsland*, 2001.
- WD 2001-3 H. Tschochohei, *Do people in developing countries have limited access to essential drugs? The pattern of global supply of pharmaceuticals*, 2001.
- WD 2001-4 C. Boersma, *Economic issues of antimalarial diagnostics and therapeutics in sub-Saharan Africa*, 2001.
- WD 2002-1 drs. F.J. Sijtsma, M. Broekhof, Prof. dr. J. van Dijk, drs. G.J. Hoogstra, *IKO en PRIKK: Stimulans voor economische activiteit op het Fries-Groningse platteland? Een evaluerend onderzoek naar de IKO en PRIKK regelingen voor investeringen van het kleinbedrijf*, 2002.
- WD 2002-2 drs. F.J. Sijtsma, drs. P. Hogendoorn, drs. G. J. Hoogstra, drs. C.-J. Pen, prof. dr. P.H. Pellenbarg m.m.v. Sytse Duiverman, *Bijlagenrapport bij Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland*, 2002.